

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації

Кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Специфікація рольової структури в трудовому колективі

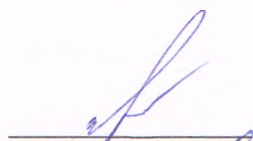
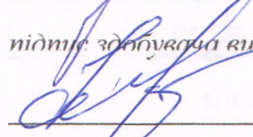
Здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
ПСМ-22-1 групи,
спеціальності 053 «Психологія»
ОПП «Психологія. Психологія
бізнесу»

Науковий керівник

Гарант освітньо-
професійної програми

Допущено до захисту за рішенням кафедри
психології, педагогіки та суспільних дисциплін
протокол від «1» грудня 2023 р. № 7

Завідувач кафедри

підпис здобувача вищої освіти

підпис наукового керівника

підпис керівника ОПП

М.Ю. Погоршлова

О.Г. Льовкіна
д.філ.н., професор

О.О. Нежинська
к.психол.н., доцент

І.О. Петухова
к. пед. н., доцент

підпис

Ірпінь – 2024

Реєстрація № 15 18.01.2024 [Signature]
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 22.11. [Signature]
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 55 07.02. [Signature]
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: [Signature] С.І. Корсун
(підпис) (ініціали, ПІБ)

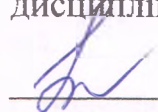
Члени комісії:
[Signature] М.Ю. Задумікіна
(підпис) (ініціали, ПІБ)
[Signature] І. Петрова
(підпис) (ініціали, ПІБ)
[Signature] О. Жемисова
(підпис) (ініціали, ПІБ)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації
Кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітньо-професійна програма «Психологія. Психологія бізнесу»

Затверджую:

Завідувач кафедри психології,
педагогіки та суспільних
дисциплін

 I.O. Петухова

**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувача вищої освіти
Погорєлова Михайла Юрійовича**

Тема кваліфікаційної роботи: Специфікація рольової структури в трудовому колективі

Затверджена наказом ректора від 17. 11. 2022 № 1216

Термін подачі закінченої роботи: 25.12.2023

Цільова установка: Сучасні тенденції в управлінні та організаційній психології вказують на значущі зміни в сприйнятті ролей та їхньому впливі на трудовий колектив. Дослідження рольової структури набуває великої актуальності в контексті пошуку оптимальних методів управління персоналом та підвищення робочої ефективності. У зв'язку зі змінами в організаційних моделях та технологічному прогресі, вивчення ролей в трудовому колективі стає актуальним завданням для адаптації та вдосконалення управлінських практик. Аналіз рольової структури дозволяє визначити оптимальні стратегії для впровадження змін та підвищення

організаційної ефективності. В умовах зростаючої конкуренції на ринку праці та зміни в соціокультурному середовищі важливо розуміти, як рольова структура впливає на комунікацію та співпрацю між співробітниками. Це дослідження дозволить визначити ключові аспекти, які впливають на успішність командної роботи.

Мета роботи: Метою дослідження є розкриття особливостей рольової структури в трудових колективах та визначення впливу цих ролей на ефективність співпраці між працівниками, виявлення можливостей оптимізації рольової структури в трудовому колективі для підвищення комунікації, співпраці та загальної ефективності колективу.

Об'єктом дослідження є рольова структура.

Предметом дослідження є особливості рольової структури в трудовому колективі.

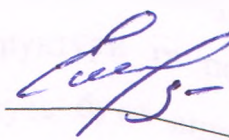
База дослідження виступає ТОВ ХЦНТУ "ІНФОКАД".

Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1.	Вибір теми, вивчення літературних	30.10.2022	30.10.2022
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання її керівнику	30.03.2023	30.03.2023
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання її керівнику	30.06.2023	30.06.2023
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання її керівнику	20.09.2023	20.09.2023
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень	20.10.2023	20.10.2023
6.	Попередній захист роботи	01.12.2023	01.12.2023
7.	Отримання відгуку керівника роботи	20.12.2023	20.12.2023
8.	Публікація тез у збірнику наукових матеріалів	до 20.12.2023	20.12.2023
9.	Отримання зовнішньої рецензії	до 15.01.2024	15.01.2024
10.	Допуск роботи зав. кафедри до захисту	до 15.01.2024	15.01.2024
11.	Захист роботи	28.01.2024	28.01.2024

1. Дата видачі завдання «19» грудня 2022

2. Керівник кваліфікаційної роботи

О.Г. Льовкіна

3. Керівник освітньо-професійної програми

О.О. Нежинська

4. Завдання до виконання отримав

здобувач вищої освіти

М.Ю. Погорелов

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми дослідження специфікації рольової структури в трудовому колективі полягає у тому, що сучасні тенденції в управлінні та організаційній психології вказують на значущі зміни в сприйнятті ролей та їхньому впливі на трудовий колектив. Дослідження рольової структури набуває великої актуальності в контексті пошуку оптимальних методів управління персоналом та підвищення робочої ефективності. У зв'язку зі змінами в організаційних моделях та технологічному прогресі, вивчення ролей в трудовому колективі стає актуальним завданням для адаптації та вдосконалення управлінських практик. Аналіз рольової структури дозволяє визначити оптимальні стратегії для впровадження змін та підвищення організаційної ефективності. В умовах зростаючої конкуренції на ринку праці та зміни в соціокультурному середовищі важливо розуміти, як рольова структура впливає на комунікацію та співпрацю між співробітниками. Це дослідження дозволить визначити ключові аспекти, які впливають на успішність командної роботи. Наукова новизна одержаних результатів полягає у: дослідженні рольової структури в організації що вносить важливий внесок у науку, отримані результати можуть стати об'єктом подальших теоретичних досліджень у галузі організаційної поведінки та управління. Дослідження надає практичні рекомендації стосовно навчання, розвитку, менторінгу та коучінгу, які можуть бути використані для вдосконалення роботи. Організації можуть використовувати отримані результати для оптимізації рольової структури та поліпшення взаємодії в колективі. Результати дослідження можуть бути використані в подальших практичних застосуваннях.

Ключові слова: роль, рольова структура, професійна діяльність, трудовий колектив.

ABSTRACT

The relevance of the topic of research on the specification of the role structure in the workforce is that modern trends in management and organizational psychology indicate significant changes in the perception of roles and their impact on the workforce. The study of the role structure becomes very relevant in the context of the search for optimal methods of personnel management and improvement of work efficiency. In connection with changes in organizational models and technological progress, the study of roles in the labor team becomes an urgent task for adaptation and improvement of management practices. The analysis of the role structure allows you to determine the optimal strategies for implementing changes and increasing organizational efficiency. In the conditions of growing competition in the labor market and changes in the socio-cultural environment, it is important to understand how the role structure affects communication and cooperation between employees. This research will identify the key aspects that affect the success of teamwork. The scientific novelty of the obtained results consists in: the study of the role structure in the organization, which makes an important contribution to science, the obtained results can become the object of further theoretical research in the field of organizational behavior and management. The research provides practical recommendations for learning, development, mentoring and coaching that can be used to improve performance. Organizations can use the obtained results to optimize the role structure and improve interaction in the team. The research results can be used in further practical applications.

Key words: role, role structure, professional activity, work team.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аспект рольової структури	13
1.1. Основні поняття та визначення	13
1.2. Рольова структура в трудовому колективі	31
1.3. Методи дослідження рольової структури в організації	39
Висновки до 1 розділу	43
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження рольової структури в трудовому колективі	44
2.1. Методика та організація дослідження специфікації рольової структури в трудовому колективі.	44
2.2. Оцінка працівниками особливостей їх діяльності та розподілення рольової структури в трудовому колективі.	48
Висновки до 2 розділу	65
РОЗДІЛ 3. Шляхи формування здатності до покращення рольової структури в трудовому колективі	68
3.1. Тренінгова програма оптимізації рольової структури в колективі	68
3.2. Апробація програми оптимізації рольової структури в колективі	71
Висновки до 3 розділу	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	81

Вступ

Актуальність теми. Сучасні тенденції в управлінні та організаційній психології вказують на значущі зміни в сприйнятті ролей та їхньому впливі на трудовий колектив. Дослідження рольової структури набуває великої актуальності в контексті пошуку оптимальних методів управління персоналом та підвищення робочої ефективності.

У зв'язку зі змінами в організаційних моделях та технологічному прогресі, вивчення ролей в трудовому колективі стає актуальним завданням для адаптації та вдосконалення управлінських практик. Аналіз рольової структури дозволяє визначити оптимальні стратегії для впровадження змін та підвищення організаційної ефективності.

В умовах зростаючої конкуренції на ринку праці та зміни в соціокультурному середовищі важливо розуміти, як рольова структура впливає на комунікацію та співпрацю між співробітниками. Це дослідження дозволить визначити ключові аспекти, які впливають на успішність командної роботи.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття особливостей рольової структури в трудових колективах та визначення впливу цих ролей на ефективність співпраці між працівниками.

Дослідження має аналізувати фактори, що визначають формування рольової структури в організаціях, та встановлення зв'язків між ролями та рівнем задоволеності працівників та їх продуктивністю.

Метою цього дослідження є виявлення можливостей оптимізації рольової структури в трудовому колективі для підвищення комунікації, співпраці та загальної ефективності колективу.

Завдання дослідження. Аналіз літератури: провести огляд наукових джерел для визначення основних підходів до вивчення рольової структури в трудових колективах. З'ясувати різні теоретичні підходи та концепції, що визначають ролі в організаціях.

Дослідження практичних аспектів: провести анкетування серед працівників для визначення їхнього сприйняття власної ролі в колективі. Здійснити спостереження та інтерв'ю для вивчення конкретних ситуацій, де рольова структура виявляється найбільш значущою.

Аналіз взаємодії ролей: визначити типові ролі, які виникають в трудових колективах. Вивчити вплив рольової структури на комунікацію та співпрацю внутрішньо колективу.

Оцінка впливу рольової структури: визначити критерії для оцінки ефективності рольової структури в організації. Порівняти результати дослідження з практичними випадками та визначити можливі області для поліпшення.

Формулювання рекомендацій: розробити рекомендації для управлінців та керівників організацій щодо оптимізації рольової структури та підвищення ефективності трудового колективу.

Об'єкт дослідження: рольова структура в трудовому колективі.

Предмет дослідження: вплив рольової структури на ефективність роботи команди.

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричному вивченні специфікації рольової структури в трудовому колективі, вивчення видів рольової структури, визначення її значення та впливу на роботу трудового колектива.

Відповідно до мети дослідження були окреслені наступні **завдання**:

1. Визначити теоретико-методологічні підходи до дослідження проблеми рольової структури, та її класифікації
2. Підібрати та узагальнити достатній психодіагностичний інструментарій для дослідження індивідуальних особливостей особистості, який доцільно застосовувати у діяльності підприємства
3. Емпірично дослідити специфікацію рольової структури в трудовому колективі.

4. Розробити програму психологічного тренінгу з метою набуття працівникам знань із психології спілкування, комунікативних умінь і навичок, забезпечення адекватної професійної взаємодії у професійній діяльності, розвиток здатності до прийняття самостійних рішень.

Для розв'язання поставлених завдань був використаний комплекс адекватних об'єкту і предмету дослідження методів

а) теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних та експериментальних даних із проблеми рольової структури.

б) емпіричні – спостереження, індивідуальні бесіди, анкетування, психодіагностичне тестування. На різних етапах дослідження був використаний комплекс психодіагностичних методик: методика тестування Белбіна «Командні ролі» додаток А; «Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері» О.Потьомкіної додаток Б; скорочена версія методики «Утрехтська шкала включеності в роботу (UWES-9)» В.Шауфері, А.Баккера. додаток В; «Комплекс методик для дослідження психологічних особливостей професійної діяльності».

в) статистичні методи обробки експериментальних даних – розрахунки мір варіативності результатів із наступною якісною інтерпретацією і змістовим узагальненням. Статистична обробка даних та графічна презентація результатів здійснювалися на базі пакету статистичних програм SPSSv.17.0 for Windows.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що запропонована тренінгова програма у контексті працівників підприємства до здійснення професійної діяльності може бути впроваджена у професійну діяльність, а також на курсах підвищення кваліфікації із метою поглиблення психодіагностичних знань та формування необхідних професійних компетентностей.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі ТОВ ХЦНТУ “ІНФОКАД”. Загальна вибірка складала 45 осіб. Досліджуваними були працівники даного підприємства.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЛЕВОЇ СТРУКТУРИ

1.1 Основні поняття та визначення

Роль в організаційному контексті визначається як набір очікуваних поведінкових та функціональних характеристик, пов'язаних із певною позицією в структурі організації.

Рольова структура представляє собою паттерн розподілу ролей та функцій серед членів трудового колективу, який визначає їхні взаємовідносини та обов'язки.

Соціальні ролі є певними очікуваними формами поведінки, які обумовлені соціальними стандартами та призначені для досягнення певних цілей у колективі.

Формалізовані ролі прямо визначаються структурою організації, тоді як неформалізовані ролі виникають на підставі взаємодії та внутрішньогрупових відносин.

Конфлікти ролей виникають тоді, коли у працівника виникає несумісність між різними ролями, які йому призначено або які він виконує.

Рольова амбігвітетність вказує на відсутність чіткості або розуміння щодо очікувань щодо певної ролі.

Теоретичне та експериментальне дослідження структури особистості і її ролі в суспільстві починається з 50-х років минулого століття. Однак, вже з моменту зародження наукової психології було підмічено, що особистість являє собою не лише множинність, але й одночасно структуру. Ця структура підпорядковується загальним законам, а її формування обумовлено певними факторами.

У зарубіжній психології найбільш відомими і яскравими такі теорії.

1)) Психодинамічна теорія Зігмунда Фрейда з позицій психодинамічного підходу трактує визначення особистості та її структуру. Психічне життя особистості – це арена безперервного протистояння

принципово відмінних сил свідомого та несвідомого, розуму та інстинктів. З. Фрейд стверджував, що свідоме, підсвідоме та несвідоме є складовими компонентами психіки, і що в них знаходяться основні структури особистості. Перший компонент «Ід», або «Воно» є базовою і найдавнішою складовою психічного буття особистості. Вона містить в собі біологічні уроджені інстинктивні потяги, які прагнуть до свого задоволення, розрядки і таким чином детермінують діяльність суб'єкта. Другий компонент – «Его» або «Я» є свідомою, розумною, раціональною частиною психіки, яка функціонує за принципом реальності. Виробляє механізми, які дозволяють адаптуватися до навколишнього середовища. Це те, як людина сприймає себе і свою поведінку. Третій компонент «Супер-Его» або «Над-Я» – виконує функцію носія моральних норм, це той структурний елемент, що відіграє роль совісті, критика, судді, цензора.

2) Психодинамічна теорія- це аналітична психологія К. Г. Юнга, яка продовжує структурний погляд на особистість. Як і З. Фрейд, К. Г. Юнг виділяв у структурі особистості (душі) людини свідому і несвідому сфери. Свідомі сфера, на його погляд, включає в себе усвідомлювані думки, почуття, спогади і відчуття та служить основою самосвідомості, дозволяючи людині сприймати самого себе цілісною і сталою особистістю. У структурі несвідомої сфери особистості К. Г. Юнг виділяв два окремих, але взаємодіючих компонента: особисте несвідоме і колективне несвідоме. Особисте несвідоме – це більш поверхневий шар несвідомого, зміст якого складають чуттєві комплекси – «скупчення емоційно заряджених думок, почуттів і спогадів, винесених індивідуумом з його минулого особистого досвіду». Комплекси, як правило, утворюються в результаті впливу механізму витіснення – забування психотравмуючої інформації. Колективне несвідоме, з точки зору К. Г. Юнга, є більш глибоким шаром несвідомої сфери особистості, «який не представляє собою особистий досвід і не придбаний протягом життя, але є вродженим». Колективне несвідоме генетично закладено в кожній людині і «зобов'язане своїм існуванням виключно спадковості». Зміст колективного несвідомого представлено архетипами.

Архетипи - це образи пам'яті людства, по суті схожі з установками: вони обумовлюють схильність людини до певних реакцій в тих чи інших умовах. При цьому архетип «починає функціонувати всюди там, де або ще не існує свідомих понять, або ж якщо такі по внутрішнім або зовнішнім підставам взагалі неможливі», тобто в тих випадках, коли особистість не має можливості орієнтуватися на власний індивідуальний досвід. При зустрічі з ситуацією, що відповідає даному архетипу, він активізується і спонукає до активності, яка інстинктивним поривом долає свідомість і волю людини. До висновку про існування архетипів К. Г. Юнг прийшов на підставі аналізу значних подібностей образів, що багаторазово спостерігались в описах фантазій, сновидінь, марення і нав'язливих ідей своїх пацієнтів, із образами, що містяться в міфах і казках багатьох культур. Він вважав, що дані подібності обумовлені їх загальної природою: «знижена активність свідомості і відсутність концентрації уваги досить точно відповідають примітивного стану свідомості, в якому, мабуть, спочатку формувалися міфи. Тому нам здається надзвичайно ймовірним те, що міфологічні архетипи виникли багато в чому тим же шляхом, що і сьогоденні прояви архетипових структур у індивідів». Колективне несвідоме, припускає Г. Юнг, може вміщати в себе безкінечну кількість архетипів. Але особливо важливими архетипами в своїй теорії дослідник виділяв персону, тінь, аніму та анімус, самість. Персона – архетип, що представляється у вигляді соціальної ролі, яку відіграє людина, виконуючи вимоги, що звернені до нього зі сторони суспільства. Персона, або як ще вживав К. Г. Юнг – маска, виражається у взаємодії з іншими людьми та у відповідності з їх соціальними очікуваннями. Архетип тінь представляється у подавленій темній, злій і тваринній стороні особистості. Тінь включає в собі наші соціально недопустимі сексуальні і агресивні імпульси, морально неприйнятні думки і потяги. Але Юнг вбачав у тіні й позитивні особливості, а саме – джерело життєвої сили, спонтанності і творчого початку в житті людини. В архетипах аніми і анімусу виражається вроджена андрогенна природа людей. Самість виступає серцевиною особистості, навколо якої організовані й об'єднані всі інші елементи.

Опираючись на припущення, сформовані вченим, людина відчувається в цілісності, єдності та гармонії лише тоді, коли відбувається інтеграція всіх аспектів душі. Отже, в уявленнях вченого, розвиток самості – це найважливіша ціль людського буття.

З) А. Адлер мав дещо інший погляд на сутність особистості, ніж його попередники, і відхилив ідею ділення особистості на інстанції, вбачаючи структуру особистості як єдину і детерміновану в своєму розвитку прагненням людини до переваги над іншими. В своїх роботах вчений вводить термін «стиль життя», і стверджує, що кожна людина виробляє свій унікальний стиль життя. Автором виділено 4 типи установок, супроводжуючих стиль життя.

Перші три типи установок, визначених дослідником, – це управління, отримання та уникнення. Кожній із цих установок властива недостатня вираженість соціального інтересу, проте вони відрізняються рівнем активності. Четвертий тип, соціально-корисний, характеризується як високим соціальним інтересом, так і високим рівнем активності. Таким чином, можна зробити висновок, що відповідні установки по суті являють собою ролі особистості, а саме ролі «керівника», «користувача», «втікача» та «корисного».

4) Е. Фромм стверджував, що структуру особистості складають «основні орієнтації характеру», що формуються в межах певного суспільства в ході втілення базових екзистенціальних потреб людини. Вчений виділяв п'ять соціальних типів характеру, або форм відносин з іншими, які представляють взаємодію екзистенціальних потреб і соціального контексту, в якому живуть люди. Фромм розділив їх на два великі класи: непродуктивні (нездорові) і продуктивні (здорові) типи. До категорії непродуктивних відносяться рецептивний, експлуативний, накопичувальний і ринковий типи характеру. До другого класу відноситься продуктивний тип характеру, який є взірцем ідеального психічного здоров'я в розумінні Фромма. Автор відзначав, що жоден з цих типів характеру не існує в чистому вигляді, оскільки

непродуктивні і продуктивні якості поєднуються у різних людей в різних пропорціях.

5) Представник диспозиційного напрямку в дослідженні особистості Г. Олпорт підкреслював цілісність, неподільність та своєрідність всієї структури особистості. Він вводить власний термін – пропріум («властивий») – це те, що у внутрішньому світі визнається своїм і являється відмінною ознакою.

цієї теорії, розвиток особистості відбувається лише в процесі розігрування будь-якої ролі. В психодраматичній концепції особистість визначається динамічно по чотирьом параметрам свого існування:

1. Діапазон ролей, які вона грає в своєму житті. Кожна людина відчуває, мислить і діє в залежності від безлічі фізіологічних, психологічних, професіональних та соціальних ролей, які і складають її сутність.
2. Мережа взаємодій всіх людей, з якими вона пов'язана, динаміка групи, до якої вона приналежна.
3. Соціальний атом (її особистий емоційний досвід).
4. Соціометричний статус, тобто її «популярність» в кожній із груп, до якої вона входить.

6) Засновник трансактного аналізу – Ерік Берн, спостерігаючи за спонтанною соціальною діяльністю людей відмітив, що певний набір схем поведінки відповідає певному стану свідомості; при цьому інший набір пов'язаний з іншими фізичними проявами і часто не збігається з першим. Ці зміни і відмінності дозволили прийти до висновку про наявність різних станів «Я». Теоретично, стан «Я» можна описати феноменологічно як пов'язану систему почуттів, а операційно – як поведінкові паттерни. Практично це означає, що певна система почуттів пов'язана з певними поведінковими зразками. Кожна особистість має обмежений репертуар подібних его-станів, які є не ролями, а психологічною реальністю. Особистість, згідно концепції Берна, складається з трьох окремих функціональних структур відомих як стани Его.

За допомогою структурного аналізу автор виділяє три основних его-стани: 1) «Батько» – стан, що повторює справжніх батьків чи інших авторитетних в дитинстві особистостей, відображає традиції, цінності, норми та правила;

2) «Дорослий» – елемент особистості, що здійснює переробку інформації і імовірнісну оцінку для ефективної взаємодії з оточуючим світом, що демонструє розсудливість, незалежність і компетентність;

3) «Дитина» – стан, що зберігся від справжнього дитинства та містить афективні комплекси, пов'язані з ранніми дитячими враженнями і переживаннями.

У 1964 році Берн опублікував книгу “Ігри, в які грають люди”, в якій дослідив несвідомі життєві сценарії та соціальні “ігри”, в які люди грають один з одним. Ці “ігри” є повторювані поведінкові патерни, які люди розігрують у своїх взаємодіях, і які зумовлені життєвою позицією, прийнятою індивідами, часто вкоріненою в дитячому досвіді. Ігри часто мають приховану психологічну вигоду. Наприклад, гра “Так, але” передбачає, що одна людина представляє проблему, інша пропонує рішення, а перша знаходить причини, чому ці рішення не спрацюють. Виграш може полягати в тому, що перша людина збереже свою позицію жертви, а друга почуватиметься вищою, пропонуючи рішення.

Берн також ввів поняття життєвих позицій, які є фундаментальними переконаннями щодо себе та інших. Чотири основні позиції такі:

- Я в порядку, Ти в порядку
- Я в порядку, Ти не в порядку
- Я не в порядку, Ти в порядку
- Я не в порядку, Ти не в порядку

Наприклад, людина з позицією “Я в порядку, ти не в порядку” може часто знаходити недоліки в інших, вважаючи себе бездоганною. Трансактний аналіз забезпечив всеосяжну основу для розуміння міжособистісної динаміки, пропонуючи інструменти та концепції, які були одночасно глибокими та практичними. Робота Берна в цій галузі зробила революцію в психотерапії та

консультуванні, зробивши психологічні концепції більш доступними для широкого загалу.

Основні психологічні аспекти роботи Берна

- Потреба людини у визнанні. БERN наголошував на людській потребі у визнанні та стимулах, які він називав “ударами”. Поняття “гри” тісно пов’язане з цією потребою, оскільки люди часто беруть участь в іграх, щоб отримати позитивні або негативні стимули.
- Життєві сценарії. БERN ввів поняття життєвих сценаріїв, які є несвідомими моделями взаємовідносин, закладеними в дитинстві, що диктують життєвий шлях індивіда. Ці сценарії часто відтворюються у дорослих стосунках і є центральними у психологічних іграх, в які грають люди.
- Автономія. БERN вірив у здатність людини досягти автономії, усвідомлюючи свої життєві сценарії та ігри, тим самим даючи їм змогу переписати свої життєві наративи.

В концепції Берна, особистість, спілкуючись з іншими людьми та взаємодіючи в певній соціальній ситуації, безперервно перебуває в одному з трьох Его-станів, що в той момент активоване. Проте, також ймовірна і комбінація, або, точніше "зараження" (контамінація) одного стану іншим. Таким механізмом зараження БERN пояснює різні випадки особистісних патологій і відхилень аж до психічних захворювань. Використовуючи механізми функціонування Его-станів, можна розглядати процес міжособистісної взаємодії і більш складні форми поведінки людини – «ігри», чи «серії прямуючих одна за одною прихованих додаткових трансакцій із чітко визначеним та передбачуваним кінцем», а також сценарії, що лежать в їх основі.

Як бачимо, в цих всіх теоріях ролі достатньо включені в структуру життєвого світу та процес функціонування особистості, які являють собою не просто набір, а цілісну систему, при цьому людина виявляється не тільки носієм окремої ролі, але й потенційним носієм різноманітних ролей, оскільки є включеною в різні системи відношень.

Роль як елемент соціальної структури. У соціології роль розглядається як взаємодія між індивідом та його оточенням, в основі якої лежать взаємні очікування та стандарти поведінки.

В рамках соціальної структури рольові взаємодії визначають, як індивід взаємодіє з іншими членами суспільства відповідно до визначених ролей.

Індивіди можуть відповідати на ролі або відхилятися від них, визначаючи свої погляди та дії на основі власних переконань та соціального контексту.

Утворення спільнот та рольова ідентифікація визначають, як ролі визначають соціальну приналежність та самоосмислення індивіда.

Рольова структура може змінюватися в залежності від етапу життя індивіда, його досвіду та змін у соціальному середовищі.

Розгляд ролі як конструктору соціальної реальності дозволяє досліджувати, як взаємодія та сприйняття ролей формують соціальне оточення.

Розглядаючи соціальну структуру як сукупність соціальних груп, що розрізняються своїм становищем у суспільстві, соціологія має відповісти на питання, як відрізнити ці групи одну від одної. Інструментом у досягненні цього є теорія соціальної стратифікації. Її було створено на початку 40-х років ХХ ст. американськими вченими Т. Парсонсом і Р. Мертоном, які вважали, що соціальну стратифікацію спричинив розподіл функцій у суспільстві.

Термін «стратифікація» походить від лат. слова *stratum* (прошарок). Дане поняття запозичене з геології, де воно означає розташування пластів різних порід по вертикалі.

Поняття стратифікації відбиває систему соціальної нерівності в суспільстві. Кожне суспільство має свою систему стратифікації. В основі теорії стратифікації є об'єднання людей у групи та протиставлення їх іншим групам за статусними ознаками: політичними, майновими, професійними, освітніми. В історії соціології існувало і існує декілька підходів до пояснення причин соціальної стратифікації:

I підхід запропонував німецький соціолог Р. Дарендорф. З його точки зору критерієм соціальної стратифікації є авторитет. На основі даного критерію він поділяв все сучасне суспільство на керівників і підлеглих.

II підхід запропонував німецький соціолог М. Вебер. М. Вебер помітив, що існують дефіцитні за своєю природою ресурси, через які люди вступають у боротьбу: багатство (породжує майнову нерівність), влада і авторитет.

III підхід запропонував відомий соціолог П. Сорокін. Він виділив три основні види стратифікації і, відповідно, три види критеріїв: економічні, політичні і професійні:

1. 1) економічна стратифікація – розподіл суспільства за критерієм прибутку;
2. 2) політична – розподіл суспільства за критерієм авторитету, влади;
3. 3) професійна – розподіл суспільства за критерієм престижу діяльності, компетентності.

IV підхід запропонував сучасний французький соціолог А. Турен. Він вважав, що основним критерієм стратифікації сучасного цивілізованого суспільства є не власність, престиж, влада чи освіта, а доступ до інформації.

Існує багато різноманітних підходів до пояснення критеріїв соціальної стратифікації: влада, багатство, престиж, освіта, доступ до інформації.

Існує два різновиди стратифікації:

1. Закрита (жорстка) стратифікація: припускає дуже жорсткі межі страт (прошарків), заборону переходу з однієї страти до іншої (залишки кастового устрою в Індії).
2. Відкрита стратифікація: немає формальних обмежень для переходу з однієї страти до іншої, немає заборони змішаних шлюбів, на заняття тією чи іншою професією (суспільства цивілізованих країн).

Соціальна стратифікація має різноманітні форми залежно від історичного часу та конкретного суспільства. Соціальна стратифікація безпосередньо впливає на всі сфери суспільства, чому є наукове підтвердження.

Останні зміни соціально-економічного та соціально-політичного характеру значно відобразилися на стратифікації суспільства:

- були зруйновані традиційні для України зв'язки між соціальним статусом та рівнем освіти (сьогодні, наявність вищої освіти не забезпечує входження до середнього класу);
- стрімке падіння рівня життя великої частини населення та формування безробіття призвели до маргіналізації осіб з вищою освітою;
- поляризація населення за доходами формує помітну соціальну напругу у суспільстві.

Теорія соціальної стратифікації є методологічною основою для формування теорії соціальної мобільності. Оскільки в суспільстві існують нерівні між собою страти, тому обов'язково є канали, по яким індивіди переміщуються з однієї страти в іншу. Саме теорія соціальної мобільності і детермінує характер динаміки соціальної структури суспільства.

Соціальна мобільність (лат.mobilis – рухливий, енергійний) - міжгрупова або просторова рухливість населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень.

Термін «соціальна мобільність» був введений у соціологію в 1927 р. П. Сорокіним, який розглядав соціальну мобільність як будь-яку зміну соціального статусу, а не тільки перехід з однієї групи до іншої.

Форми соціальної мобільності:

- горизонтальна – перехід індивіда з однієї соціальної групи до іншої, розташованої на тому самому соціальному рівні (географічна мобільність, зміна місця роботи);
- вертикальна соціальна мобільність – переміщення з однієї страти до іншої.

Залежно від напрямку соціальна мобільність може бути висхідною (соціальний підйом, наприклад, посадове, кваліфікаційне зростання) і низхідна (соціальний спуск, декваліфікація).

На вертикальну і горизонтальну мобільність впливають демографічні чинники (наприклад там, де високий рівень народжуваності, населення більш молоде, тобто більш рухоме і навпаки).

П. Сорокін підкреслив, що там, де міцна вертикальна мобільність – є життя і рух. Загасання мобільності породжує застій. У зв'язку з тим, що соціальні переміщення людей здійснюються як індивідуально, так і організовано, розрізняють індивідуальну і групову (колективну) соціальну мобільність:

1. Індивідуальна пов'язана з переходом окремих індивідів, незалежно від решти, з однієї спільноти до іншої. До причин, які дозволяють одній людині досягти більших успіхів ніж іншій, П. Сорокін відносив: соціальний статус сім'ї, рівень освіти, національність, фізичні і розумові здібності, зовнішні дані, виховання, місце проживання.

Як правило, зміни стану індивіда в стратифікаційній системі можуть в і д б у в а т и с я п і д в п л и в о м т р ь о х о с н о в н и х чинників:вертикальногоризонтальної мобільності; реорганізації соціальної структури; впровадження нової системи стратифікації.

2. Групова мобільність, факторами її є соціальні революції, міждержавні, громадянські війни, зміна політичних режимів. Найбільш інтенсивна соціальна мобільність в трьох основних сферах: економічній, політичній, професійній. Мобільність фактично відсутня в демографічній сфері і обмежена в релігійній.

П. Сорокін підкреслював, що оскільки вертикальна мобільність у тому або іншому ступені існує в будь-якому суспільстві, то між стратами не може бути непрохідних меж. Тобто існують канали соціальної мобільності до яких він відносив такі соціальні інститути, як:

1) армія (П. Сорокін провів дослідження і зробив висновок, що з 92 римських імператорів – 36 досягли свого статусу починаючи з низьких чинів; Вашингтон, Наполеон);

2) церква (П. Сорокін вивчив історію 144 римських католицьких пап, встановив, що 26 з них вийшли з нижчих класів, 27- з середніх. Тому зробив

висновок, що церква також функціонує в якості каналу соціальної мобільності);

3) освіта в усі часи була міцним каналом соціальної мобільності. Великі конкурси в престижні університети багато в чому пояснюються тим, що це найшвидший канал соціальної мобільності.

4) власність – один з найпростіших засобів соціального підйому;

5) вигідний шлюб – стає каналом соціальної мобільності в тому випадку, якщо в шлюб вступають представники різних соціальних статусів.

Дані про соціальну мобільність дозволяють робити висновок про ступінь відкритості суспільства, його демократичність.

Людям важливо знати, наскільки те або інше суспільство – надає можливості для переміщення індивідів із нижчих страт у вищі, яким чином формується правляча еліта суспільства, чи можливе проникнення в вищі прошарки суспільства. Соціальна мобільність – індикатор відкритості чи закритості суспільства.

Оскільки суспільство – система, воно має структуру, тобто внутрішній порядок. Соціальна структура суспільства – сукупність соціальних (група, верства, клас), соціально- демографічних (діти, молодь, пенсіонери), професійно-кваліфікаційних, територіальних й етнічних спільнот, пов'язаних між собою відносно сталими стосунками.

Основні елементи соціальної структури суспільства:

1. Індивіди, що займають визначені соціальні позиції в суспільстві (статуси) і виконують певні соціальні функції (ролі); кожен індивід в суспільстві має свій статусно-рольовий набір, залежно від того, до яких соціальних груп належить індивід, стільки соціальних статусів він має (студентська соціальна група надає статус студент, сім'я – син, донька, спортивна команда – член спортивної команди, споживче товариство – асоційований член споживчого товариства). Чим розвинуте суспільство, тим більше в ньому статусів. В сучасному суспільстві одних тільки професійних статусів біля 40000, багато сотень політичних, релігійних, економічних, демографічних. Соціальні статуси взаємопов'язані один з одним, але не

взаємодіють між собою. Взаємодіяти між собою можуть тільки суб'єкти (носії цих статусів). Статуси визначають зміст і характер соціальних відносин.

2. Соціальні групи – сукупність людей, які мають спільні соціальні ознаки і виконують суспільно необхідні функції у загальній структурі суспільного розподілу діяльності. Члени однієї соціальної групи можуть мати спільні соціальні інтереси, цінності, норми. Соціальна група – фундамент людського суспільства, та й саме суспільство – одна з соціальних груп, найбільша. Соціальну групу можна вважати своєрідним посередником між людиною і суспільством в цілому. Кожний індивід так чи інакше живе за законами групи.

3. Соціальні класи – великі соціальні групи, які розрізняються по їх ролі в усіх сферах життєдіяльності суспільства, які формуються та функціонують на основі докорінних соціальних інтересів. Класи можуть мати загальні соціально-психологічні характеристики, ціннісні орієнтації, свій «кодекс» поведінки.

4. Соціальні верстви – сукупність індивідів, об'єднаних на основі будь-яких приватних інтересів, зайнятих економічно і соціально рівноцінними видами праці (наприклад, середній клас поділяється на такі верстви, як інтелігенція, середні підприємці, висококваліфіковані робітники технічного профілю, військовослужбовці та ін.). Соціальні верстви утворюють внутрішню структуру класів.

Соціальну структуру суспільства доцільно описувати за допомогою соціально-класової моделі, однак соціологія виділяє і інші види соціальних структур:

- соціально-демографічна структура включає спільності, які утворюються на основі соціально- демографічних ознак (діти, молодь, пенсіонери, чоловіки, жінки);

- соціально-професійна структура – включає спільності, що утворюються на основі професійної діяльності в різних галузях народного господарства (медичні працівники, педагоги, підприємці);

- соціально-територіальна структура – територіальні спільноти розподіляються за місцем проживання (мешканці міста, села, певних регіонів);

- соціально-етнічна –спільності людей, об'єднаних за етнічною ознакою (народи, нації).

Також, можна виділити сімейно-побутову, соціально-освітню, соціально-релігійну структуру, залежно від того, за якими критеріями структурується суспільство.

Соціальні спільноти — це такі спільноти, що реально існують і є емпірично зафіксованими сукупностями індивідів, котрі характеризуються відносною цілісністю як самостійні суб'єкти соціальних дій та поведінки, мають певний кількісний склад, достатньо міцні зв'язки, виконують ту чи іншу спільну діяльність. Соціальні спільноти є особливим рівнем організації суспільства. Вони виникають і формуються на основі культурно-історичної самотності людей, їхніх родинних зв'язків та подібності стадій життєвого циклу, територіально-регіональних ознак, а також ситуативно — для виконання спільних дій. Спільнотами є народи, нації, класи, сім'ї, політичні партії, колективи, соціально-професійні групи, учасники мітингів, різні кримінальні угруповання — мафіозні структури, організовані банди тощо.

До особливого типу соціальних спільнот належать колективи — групи людей, об'єднані розв'язанням певних виробничих, громадських, політичних та інших завдань. Вони характеризуються спільними інтересами та цілями, почуттям солідарності, самовизначенням. Залежно від видів діяльності вирізняють виробничі, наукові, спортивні, навчальні та інші колективи. Вони є первинними ланками суспільства, об'єднують велику кількість людей і виконують певні функції. У них складна внутрішня структура і соціальна організація. Колективи є одночасно і складовими соціальної структури суспільства (як соціальні спільноти), і соціальними інститутами (як соціальні організації), що дає змогу виокремлювати їх у різновиди соціальних спільнот. Соціальна структура суспільства репрезентована насамперед соціальними групами. Соціальна група — це сукупність людей, які об'єднані будь-якою

ознакою (спільним простором, діяльністю, економічними, демографічними, психологічними та іншими характеристиками), взаємодіють у певний спосіб на основі взаємовизнаних очікувань.

Утворенню груп передують поява квазігруп — безструктурних, неорганізованих збіговиськ людей, які за певних умов можуть перетворитися в групу. Такими є натовпи людей, в яких немає ясності усвідомлення спільності мети, але є схожість емоційного стану, спільність елементу привернення їх уваги. Поведінка індивідів у натовпі характеризується посиленням навіювання, емоційності та соціально-психологічного зараження.

У соціальні групи людей згуртовують спільні інтереси, цінності й норми поведінки, що є реальними причинами їх дій, і відрізняються через неоднакове становище і роль у суспільному житті.

Важливим елементом соціальної структури є соціальний інститут. Саме через той або інший соціальний інститут забезпечується організація і регулювання сумісної діяльності людей, сталість соціальних відносин, від яких залежить буття соціальних груп і соціальних спільностей. В соціології соціальний інститут розглядається як:

1. певна сукупність установ, які відповідають соціальній структурі суспільства;
2. сукупність соціальних норм і культурних зразків, які визначають сталі форми соціальної поведінки і дії,
3. система поведінки у відповідності з цими нормами.

Отже, соціальна структура суспільства відбиває його об'єктивну диференціацію на великі й малі соціальні групи, що різняться за своїм становищем у системі суспільних відносин. Одні з них (наприклад класи) формуються об'єктивно та існують незалежно від волі і свідомості людей, інші створюються свідомо та цілеспрямовано самими людьми (політичні партії, молодіжні угруповання тощо). Суб'єкти соціальної структури суспільства зв'язані соціальними відносинами, кожному з різновидів яких відповідає певна структура: економічна, політична, правова, духовна тощо.

Соціальні відносини — це відносини між групами людей і індивідами, соціальними групами, що посідають певне місце в структурі суспільства, беруть неоднакову участь у його економічному, політичному та державному житті, різняться за способом життя, рівнем і джерелами доходів, структурою особистого споживання.

Соціальна структура суспільства- це сукупність соціальних соціально-демографічних, професійно-кваліфікаційних, територіальних й етнічних спільнот, пов'язаних між собою відносно сталими стосунками. Які формують структуру робочих відносин. Устрій соціальної групи, що складається з певним чином розташованих, впорядкованих частин, що знаходяться у соціальному зв'язку, взаємодіють між собою. Суспільство організоване таким чином, що кожна особа (робітник) має визначене місце щодо інших людей (робітників) і вона розуміє чого від неї очікують інші особи і чого очікувати від інших людей.

Теорії рольової структури в організаціях.

Теорія соціальних ролей: Ця теорія базується на ідеї, що в організації кожен працівник грає визначену соціальну роль. Ці ролі визначають очікування від індивіда, його поведінку та взаємодію з іншими членами організації.

Ключові елементи: Взаємодія, стандарти поведінки, взаємні очікування.

Теорія соціальних ролей вивчає, як індивіди в суспільстві приймають та виконують різноманітні соціальні функції на основі їхніх статусів та позицій. Ця теорія ґрунтується на ідеї того, що кожна особа виступає у різних сферах життя в ролі, яка відповідає її соціальному статусу, а ці ролі формуються та узгоджуються у соціальних спільнотах. Теорія включає в себе аспекти формування ролей, очікуваної поведінки, конфліктів ролей, ідентифікації особистості з ролями, динаміки ролей та впливу соціальних норм на прийняття та виконання соціальних ролей.

Теорія структурної функціональної ролі: Ця теорія розглядає організаційну структуру як систему взаємопов'язаних функцій та ролей.

Кожна роль виконує конкретну функцію, спрямовану на досягнення цілей організації.

Ключові елементи: Системна взаємодія, функціональні обов'язки, цілі організації.

Теорія структурно-функціональної ролі розглядає суспільство як складну систему, де різні елементи виконують певні функції для забезпечення стабільності та ефективності. Основний акцент робиться на взаємодії та взаємозалежності різних соціальних частин в системі. Суспільна структура визначає організаційну форму, де ролі визначають функції конкретних елементів. Теорія прагне пояснити, як система досягає стану еквілібріуму, де різні елементи сприяють стабільності. Крім того, теорія визнає важливість меритократії та механізмів корекції для утримання функціональності системи в умовах девіацій.

Теорія взаємодії в організаційних ролях: Ця теорія аналізує, як взаємодія та конфлікти в організаційних ролях впливають на ефективність організації. Конфлікти можуть виникати через несумісність ролей або конкуренцію за ресурси.

Ключові елементи: Взаємодія, конфлікти ролей, ресурси.

Теорія взаємодії в організаційних ролях вивчає, як індивіди та групи взаємодіють в організаційному середовищі, виконуючи свої функції та ролі. Вона розглядає взаємодію між ролями в організаційній структурі, конфлікти та співпрацю, а також важливість комунікації та взаємодопомоги для досягнення спільних цілей. Теорія допомагає розуміти соціальні норми та вимоги, які визначають ефективність взаємодії в організації, а також динаміку організаційних ролей в змінюючомуся середовищі.

Теорія ролей як системи: Згідно з цією теорією, ролі розглядаються як систему взаємозалежних елементів, що сприяють досягненню цілей організації. Кожна роль взаємодіє з іншими, утворюючи цілісну систему.

Ключові елементи: Системна взаємодія, взаємозалежність.

Теорія ролей як системи розглядає соціальні ролі як взаємозалежну систему, в якій кожна роль виконує свої функції та взаємодіє з іншими

ролями. Цей підхід досліджує, як ролі в організованій структурі взаємодіють, утворюючи цілісну систему. Основні елементи включають взаємодію ролей, структуру рольової системи, функціональність ролей, динаміку системи, вплив зовнішнього середовища, спільні цілі та взаємозамінність ролей. Теорія ролей як системи допомагає розуміти, як ці ролі працюють разом для досягнення спільних цілей в контексті соціальної системи.

Теорія рольових очікувань: Ця теорія досліджує, як очікування від ролей впливають на поведінку індивіда в організації. Індивід реагує на соціальні очікування та намагається відповідати їм.

Ключові елементи: Очікування, відповідь на роль.

Теорія рольових очікувань вивчає вплив соціальних ролей на поведінку індивідів, базуючись на ідеї, що кожна соціальна роль супроводжується очікуваннями щодо поведінки осіб, які займають цю роль. Ці очікування формуються соціальними нормами, цінностями та стереотипами, і визначають, як повинні вести себе особи відповідно до своїх ролей. Теорія рольових очікувань включає розуміння рольових стандартів, очікувань оточення, соціальних норм, рольової ідентичності, рольових конфліктів та впливу стереотипів на формування очікувань.

Теорія ролей і організаційна культура: Ця теорія вивчає взаємозв'язок між рольовою структурою та культурою організації. Вона вказує, як цінності та норми впливають на розподіл ролей та взаємодію в організації.

Ключові елементи: Організаційна культура, цінності, норми.

Теорія ролей і організаційна культура розглядаються як взаємодіючі концепції в організаційному середовищі. Теорія ролей зосереджується на тому, як індивіди виконують свої функції та обов'язки у визначених соціальних ролях, тоді як організаційна культура визначає загальні цінності, норми та підходи, які характеризують підприємство. Взаємодія між цими концепціями може впливати на те, як індивіди сприймають та виконують свої ролі в організації. Розуміння культурних аспектів та рольових вимог може сприяти ефективній взаємодії в організаційному середовищі.

1.2. Рольова структура в трудовому колективі

Значення рольової структури для колективу:

Стабільність та організованість: рольова структура визначає, які ролі відведені кожному члену колективу та які взаємодії між ролями є очікуваними. Це створює стабільні патерни взаємодії, що полегшує спілкування та співпрацю в колективі. Рольова структура встановлює конкретні обов'язки та функції для кожної ролі, що сприяє організованості колективу. Кожен член знає свої обов'язки та має чітко визначені завдання. Завдяки рольовій структурі, внутрішня діяльність колективу стає більш ефективною. Кожен член виконує свої функції, спрямовані на досягнення спільних цілей, що підвищує загальну продуктивність. Рольова структура встановлює порядок у взаємодії та роботі колективу. Кожен член знає, які очікування щодо його ролі та як взаємодіяти з іншими членами для досягнення спільних цілей. Через встановлені ролі та взаємодію, рольова структура допомагає забезпечити координацію робіт між різними членами колективу. Це сприяє гармонійному виконанню завдань та запобігає дублюванню зусиль. Рольова структура впливає на створення певного культурного середовища в колективі, де визначені ролі та взаємодії формують загальні цінності та норми. Загалом, рольова структура в колективі виступає як основний організаційний механізм, що сприяє стабільності, порядку та ефективності внутрішньої діяльності.

Розподіл обов'язків та відповідальності: рольова структура встановлює чіткі рамки для кожного члена колективу, визначаючи його обов'язки та відповідальності. Це регулює, які функції повинні виконувати різні ролі, щоб забезпечити ефективне функціонування організації. Чітко визначені ролі та функції допомагають уникнути конфліктів, оскільки кожен член колективу розуміє межі своєї компетенції. Ясність щодо функцій усуває можливість перекриття обов'язків та непорозумінь. Рольова структура дозволяє ясно визначити функціональні області та сфери впливу кожної ролі. Це сприяє спеціалізації та концентрації на виконанні конкретних завдань. Якщо ролі чітко визначені, то робочий процес може бути оптимізований, оскільки кожен

член зосереджується на виконанні своїх специфічних обов'язків. Це сприяє підвищенню продуктивності та ефективності. Рольова структура сприяє створенню ефективної команди, де кожен член групи розуміє свою роль та вклад у досягнення загальних цілей. Це підвищує співпрацю та взаємодію. Кожен член колективу може бути чітко орієнтованим у своїй ролі через розподіл обов'язків, що забезпечує ясність та розуміння своєї участі в організаційному процесі. Рольова структура, як засіб регулювання функціональних обов'язків та відповідальностей, грає ключову роль у створенні організованого та ефективного трудового колективу.

Взаємодія та комунікація: рольова структура діє як каркас, що стимулює взаємодію між членами колективу. Кожна роль має свої функції, які вимагають взаємодії з іншими, сприяючи спільній роботі та обміну ідеями. Через визначені ролі в колективі, інформація може легше обмінюватися. Кожна роль забезпечує конкретний внесок у процес обміну інформацією, що сприяє швидкому та ефективному розповсюдженню знань в колективі. Рольова структура створює умови для взаємодопомоги між членами колективу. Кожна роль має свої відповідальності, і взаємодія з іншими ролями може включати обмін ресурсами, допомогу в вирішенні проблем та спільне досягнення цілей. Через необхідність взаємодії між ролями, члени колективу розвивають свої комунікативні навички. Вони навчаються ефективно спілкуватися, передавати інформацію та розв'язувати завдання в межах визначених ролей. Взаємодія в рамках рольової структури сприяє зміцненню соціальних зв'язків в колективі. Члени розуміють, як їхні ролі взаємодіють, що може сприяти розвитку позитивних стосунків. Рольова структура створює сприятливе середовище для взаємодії, де кожен член відчуває свою важливість та можливість сприяти спільним цілям через власну роль. Взаємодія, що стимулюється рольовою структурою, є важливим фактором у формуванні динамічного та ефективного трудового колективу.

Формування ідентичності групи: чітко визначені ролі надають кожному учаснику колективу визначений статус та функції. Це допомагає кожній особі зрозуміти своє місце та значення в колективі, що сприяє формуванню

ідентичності. Визначені ролі створюють основу для спільності, оскільки кожен учасник розуміє свої обов'язки та сприяє досягненню загальних цілей. Це зміцнює відчуття об'єднання та спільності в колективі. Кожен учасник, знаючи свою роль, вступає в активну взаємодію з іншими членами колективу. Це сприяє взаєморозумінню та взаємодопомозі, що, в свою чергу, підсилює сприйняття групової належності. Кожна роль в колективі має свої унікальні внески, і це допомагає забезпечити рівновагу та гармонію в групі. Кожен член усвідомлює, що його частка внеску важлива для успіху всього колективу. Визначені ролі сприяють утриманню та розповсюдженню спільних цінностей в колективі. Кожен член відчуває, як його дії співзвучні з цілями та цінностями групи. Кожен член колективу відчуває свою важливість через свою роль. Це важливо для збереження мотивації та ефективності учасників. У цілому, чітко визначені ролі грають важливу роль у формуванні спільності, ідентичності та взаємодії в трудовому колективі.

Процес прийняття рішень: рольова структура чітко визначає, які члени колективу беруть участь у процесі прийняття рішень. Це включає в себе визначення лідерських ролей, експертних функцій та інших позицій, які впливають на прийняття рішень. Розподіл ролей у прийнятті рішень дозволяє керувати ресурсами організації більш ефективно. Кожна роль має свої функції, і визначені лідери чи експерти можуть використовувати свої знання та досвід для оптимізації процесів прийняття рішень. Чітко визначені ролі полегшують процес прийняття рішень, оскільки кожен член колективу знає, яка роль йому призначена в цьому контексті. Це сприяє швидкості та легкості прийняття рішень без зайвого затримання. Розподіл ролей у прийнятті рішень дозволяє враховувати різноманітність поглядів та досвіду в команді. Кожна роль може вносити унікальний внесок, що сприяє більш повному обговоренню рішень та уникненню групового мислення. Розподіл ролей в прийнятті рішень може сприяти відповідальності, оскільки кожен учасник відповідає за свої обов'язки у контексті конкретного рішення. Це допомагає покращити виконання завдань та досягнення цілей. Розподіл ролей також дозволяє визначити лідерські позиції в прийнятті рішень. Лідери можуть

приймати важливі рішення, покликані вести команду та спрямовувати її на досягнення поставлених завдань. Узагальнюючи, рольова структура в прийнятті рішень є важливим елементом, який сприяє ефективності та легкості управління процесом прийняття рішень в організації.

Розвиток та навчання: чітко визначені ролі дозволяють ефективно організовувати та впроваджувати системи навчання. Різні члени колективу можуть мати відповідальність за розвиток конкретних аспектів, сприяючи більш ефективному передаванню знань. Системи навчання та розвитку, впроваджені через рольову структуру, сприяють зміцненню професійних навичок. Кожна роль може бути пов'язана із спеціальними компетенціями, і навчання спрямоване на розвиток конкретних навичок, необхідних для виконання обов'язків. Впровадження систем навчання через рольову структуру сприяє підтримці високого рівня компетентності у всіх членів колективу. Кожен відповідає за власний розвиток та підтримання високого професійного стандарту. Розподіл ролей дозволяє створювати індивідуалізовані програми навчання, орієнтовані на конкретні потреби та рольові вимоги. Це сприяє більш ефективному розвитку кожного члена колективу. Через системи навчання та обмін знаннями в межах рольової структури, члени колективу можуть ділитися кращими практиками та інноваціями. Це створює позитивне середовище для поширення досвіду та підтримки найкращих стандартів в роботі. Запровадження систем навчання допомагає зберігати та зміцнювати конкурентну перевагу організації, оскільки члени колективу розвиваються та підтримують високий рівень професійної експертизи. Таким чином, впровадження систем навчання та розвитку через рольову структуру може бути важливим стратегічним елементом для підтримки та розвитку компетентностей в організації.

Вплив на задоволеність праці: чітко визначені ролі створюють ясність та упорядкованість в організації. Працівники розуміють, які конкретно обов'язки вони несуть, і як вони записуються в загальний контекст організаційної структури. Розподіл робочих обов'язків допомагає уникати конфліктів та непорозумінь між працівниками. Кожен знає, за що він

відповідає, що зменшує можливість конфліктів щодо сфери відповідальності. Кожна роль вносить свій власний внесок у роботу колективу. Це може підвищити відчуття значущості кожного працівника, оскільки вони бачать важливість своєї ролі для досягнення загальних цілей. Розподіл робочих обов'язків може створювати можливості для працівників розвивати свої навички у визначеній сфері відповідальності. Це може призвести до більшого зацікавлення та захоплення своєю роботою. Кожен працівник може спеціалізуватися у своїй конкретній ролі, що може позитивно впливати на розвиток експертизи та високий рівень виконання робіт. Якщо робочі обов'язки чітко визначені, працівники можуть більш ефективно планувати свій час та зберегти баланс між роботою та особистим життям. Зазначення чітких обов'язків може створити підставу для визнання та винагороди. Професіональні досягнення, пов'язані з успішним виконанням рольових обов'язків, можуть бути більш видимими та визнаними. В цілому, чітко визначена рольова структура може створювати сприятливі умови для задоволеності працівників, покращуючи ефективність та комфорт у робочому оточенні.

Адаптація до змін: гнучка рольова структура дозволяє легше адаптуватися до внутрішніх та зовнішніх змін. Коли обов'язки та ролі не є строго фіксованими, колектив може швидко реагувати на нові виклики, реорганізовуючи свою роботу та пристосовуючи ролі для ефективного вирішення завдань. Гнучка рольова структура створює сприятливе середовище для впровадження інновацій. Колектив може легко адаптувати свої ролі та функції для підтримки нових ідей та процесів, що сприяє творчості та пошуку нових рішень. Гнучкі ролі дозволяють краще використовувати таланти та здібності кожного члена колективу. Коли люди можуть змінювати свої ролі відповідно до потреб, це сприяє ефективному використанню різноманітності навичок у команді. Гнучкі ролі можуть збільшити мотивацію працівників, оскільки вони можуть бути викликані для виконання різних завдань та розвивати різні аспекти своєї кар'єри. Це сприяє високому ступеню залучення та розвитку у команді. Гнучка рольова

структура робить процес впровадження змін менш стресовим. Процес перерозподілу ролей може відбуватися більш гладко, не викликаючи суттєвого опору, оскільки працівники звикли до гнучкості та адаптабельності. Гнучка структура сприяє покращенню комунікації та співпраці в команді, оскільки працівники можуть бути викликані для співпраці в різних конфігураціях та над різними завданнями. Узагальнюючи, гнучка рольова структура є важливим фактором, який сприяє адаптації та інноваціям в організації, створюючи умови для успішного функціонування у мінливому бізнес-середовищі.

Чітка та ефективна рольова структура є ключовим аспектом успішного функціонування трудового колективу, визначаючи взаємовідносини, відповідальності та співпрацю між його членами.

Вплив рольової структури на ефективність роботи: Якщо рольова структура допомагає створити синергію між ролями та сприяє співпраці, це може позитивно впливати на ефективність роботи, оскільки члени колективу працюють разом для досягнення спільних цілей. Рольова структура дозволяє ефективно розподіляти робочі завдання між членами колективу, максимізуючи використання їхніх навичок та здібностей. Ефективна рольова структура сприяє оптимізації процесів комунікації та координації між різними частинами колективу, що сприяє швидкій передачі інформації та уникненню зайвих непорозумінь. Рольова структура допомагає визначити пріоритети та цілі колективу, створюючи узгодженість у діях членів групи та спрямовуючи їхні зусилля на досягнення спільних результатів. Добре визначена рольова структура сприяє уникненню та мінімізації конфліктів між ролями, що забезпечує спокійне та продуктивне робоче середовище. Рольова структура, що підтримує гнучкість та здатність адаптуватися до змін, сприяє ефективному реагуванню на нові виклики та забезпечує стійкість колективу. Якщо рольова структура створює умови для вільного вираження ідей та стимулює інноваційні підходи, це може позитивно впливати на ефективність роботи, створюючи атмосферу креативності. Рольова структура, що враховує

інтереси та здатності кожного члена колективу, може позитивно впливати на їхню задоволеність працею та зміцнювати командний дух.

Фактори, що впливають на формування рольової структури:

1. Організаційна культура. Організаційна культура визначає цінності та норми, що можуть впливати на те, як формується та функціонує рольова структура. Культура може підтримувати формальні ролі або сприяти неформальним взаємовідносинам в колективі.
2. Лідерство та стиль управління. Стиль керівництва та лідерські якості впливають на те, які ролі визначаються як ключові або які аспекти взаємодії надаються переваги. Лідер може активно формувати та спрямовувати рольову структуру для досягнення стратегічних цілей.
3. Обсяг та види діяльності організації. Тип та специфіка діяльності організації визначають, які функціональні обов'язки необхідно виконувати. Це впливає на те, як розподіляються ролі та які навички вважаються ключовими.
4. Кількість та розмаїття членів колективу. Велика кількість та різноманіття членів колективу може призводити до виникнення неформальних ролей, які формуються на основі особистих відносин та взаємодій.
5. Особистість та навички членів колективу. Особистість та навички членів колективу впливають на те, які ролі можуть ефективно виконувати. Формування рольової структури повинно враховувати індивідуальні особливості та сильні сторони членів колективу.
6. Рівень формалізації структури. Формальна структура організації визначає, наскільки жорстко формалізовані та стандартизовані ролі. Вона може визначити, наскільки чітко розподілені функції та взаємовідносини.
7. Рівень інноваційності організації. Організації, які прагнуть до інновацій та змін, можуть створювати гнучкі та творчі рольові структури, які сприяють інноваціям та впровадженню нових ідей.

8. Зовнішнє середовище та вплив стейкхолдерів. Очікування зовнішніх стейкхолдерів та зовнішнє середовище можуть впливати на формування рольової структури, оскільки організація може реагувати на зміни в економіці, законодавстві та інших сферах.

9. Рівень конкуренції на ринку. У конкурентному середовищі організації можуть бути змушені адаптувати свою рольову структуру для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності.

Формування рольової структури є складним процесом, що враховує різноманітні фактори, які взаємодіють із задачами та специфікою діяльності організації.

1.3. Методи дослідження рольової структури в організації

Анкетування та інтерв'ювання:

1. Анкетування:

Ціль: Одним із методів дослідження рольової структури є проведення анкет, які спрямовані на збір кількісних даних від працівників щодо їхніх ролей, функцій та взаємодій в організації.

Переваги: Ефективний збір широкого обсягу інформації від багатьох учасників. Анкети дозволяють отримати стандартизовані дані для подальшого кількісного аналізу.

Недоліки: Обмежена можливість отримати детальні та контекстуальні відповіді. Неможливість уточнюючих запитань під час самого процесу анкетування.

2. Інтерв'ювання:

Ціль: Інтерв'ю може використовуватися для глибшого розуміння рольової структури, взаємодій та сприйняття працівниками своїх ролей. Цей метод дозволяє отримати якісну інформацію та виявити конкретні деталі.

Переваги: Забезпечує можливість отримати глибоке розуміння думок та переживань учасників. Дозволяє створити сприятливий контекст для розкриття складних аспектів.

Недоліки: Затратний у часі та зусиллях. Вимагає висококваліфікованих дослідників та аналізу даних.

3. Комбінований підхід:

Об'єднання анкет та інтерв'ю: Інколи використовується комбінований підхід, коли анкетування доповнюється інтерв'юванням для глибшого розуміння конкретних ситуацій та висловлення думок.

Переваги: Забезпечує можливість об'єднати кількісні та якісні дані, отримані з різних джерел, для комплексного розуміння рольової структури.

Недоліки: Вимагає додаткових ресурсів та керування процесом вивчення даних з різних джерел.

4. Аналіз офіційних документів:

Використання документів: Вивчення офіційних документів організації, таких як описи посад, регламенти, органіграми, може надати важливу інформацію про офіційно визначені ролі та структуру організації.

Переваги: Дозволяє отримати об'єктивні дані, офіційно визначені організацією.

Недоліки: Обмежений контекстом та можливістю виявлення неофіційних аспектів рольової структури.

Використання анкетування та інтерв'ювання спільно або в поєднанні з аналізом офіційних документів може надати комплексну та глибоку інформацію про рольову структуру в організації.

Спостереження за взаємодією в колективі:

1. Натуральне спостереження:

Вивчення в реальних умовах: Дослідження взаємодії в колективі може включати натуральне спостереження за реальними ситуаціями в організації без штучних втручань.

Переваги: Дозволяє отримати об'єктивні дані про реальні взаємодії та рольову структуру в природному середовищі.

Недоліки: Обмежений обсягом та тривалістю спостережень, може бути складно виявити деякі неявні аспекти взаємодій.

2. Структуровані спостереження:

Фокус на конкретних аспектах: Спостереження, орієнтоване на конкретні аспекти рольової структури, може включати систематичне фіксування взаємодій, використовуючи попередньо визначені категорії аналізу.

Переваги: Забезпечує фокус на певних аспектах взаємодій та розкриває деталізовану інформацію.

Недоліки: Може втратити глобальний контекст, оскільки фокусується на обмеженій кількості аспектів.

3. Участь спостерігача:

Активна участь: Спостереження може включати активну участь спостерігача в житті організації для отримання інсайтів у рольову структуру та взаємодії.

Переваги: Забезпечує можливість отримати інформацію з першої руки та глибше розуміння внутрішньої динаміки.

Недоліки: Може впливати на природність взаємодій та призводити до бажання учасників виглядати більш "ідеально".

4. Групові обговорення:

Залучення учасників: Організація групових обговорень або фокус-груп може дозволити учасникам висловити свої думки та переживання щодо рольової структури.

Переваги: Сприяє виявленню різноманітних точок зору та сприйняття рольової структури.

Недоліки: Може бути важко управляти груповими процесами та об'єктивно оцінювати отримані відповіді.

5. Використання технологій:

Відеоспостереження, чати: Сучасні технології дозволяють використовувати відеоспостереження, електронні чати тощо для вивчення взаємодій та рольової структури в організації.

Переваги: Забезпечує можливість вивчення взаємодій у віртуальному та реальному просторі.

Недоліки: Може виникнути проблема з конфіденційністю та етикою використання технологій.

Спостереження за взаємодією в колективі є важливим методом для отримання об'єктивної інформації про рольову структуру та динаміку в організації.

Аналіз робочих документів:

1. Аналіз описів посад:

Вивчення функціональних обов'язків: Описи посад можуть містити інформацію про функціональні обов'язки та відповідальності працівників, що допомагає визначити рольову структуру в організації.

Переваги: Дозволяє отримати формальні та офіційні дані про ролі в організації.

Недоліки: Обмежений інформацією лише про формальні аспекти ролей.

2. Аналіз органіграм:

Визначення ієрархії та ланцюгів влади: Органіграма надає інформацію про ієрархію та структуру в організації, вказуючи на ключові ролі та ланцюги влади.

Переваги: Забезпечує графічне відображення рольової структури та логічний зв'язок між різними частинами організації.

Недоліки: Не завжди відображає неформальні взаємодії та ролі.

3. Аналіз внутрішніх положень та регламентів:

Стандарти та процедури: Вивчення внутрішніх положень та регламентів може допомогти визначити стандарти та процедури, пов'язані з виконанням ролей в організації.

Переваги: Дозволяє отримати інформацію про стандарти та правила, які регулюють рольову структуру.

Недоліки: Обмежений тим, що не враховує неформальні аспекти взаємодій.

4. Аналіз звітів та засідань:

Виявлення тенденцій та проблем: Аналіз звітів та протоколів засідань може вказати на тенденції та проблеми в роботі рольової структури, а також висвітлити обговорення ролей.

Переваги: Надає контекст інтеракцій та може виявити проблемні сфери.

Недоліки: Залежить від того, якою мірою інформація в звітах реально відображає взаємодії та виконання ролей.

5. Аналіз комунікаційних потоків:

Вивчення комунікаційних зв'язків: Дослідження шляхів та засобів комунікації в організації може вказати на ключові точки взаємодії та взаємозалежності ролей.

Переваги: Виокремлює важливі зони взаємодії та обміну інформацією.

Недоліки: Може не враховувати неформальні аспекти комунікації.

Аналіз робочих документів надає можливість отримати об'єктивну та формальну інформацію про рольову структуру в організації, але не завжди враховує неформальні аспекти взаємодій та ролей.

Висновки до першого розділу

Проаналізовано теоретичне та експериментальне дослідження структури особистості і її ролі в суспільстві.

Встановлено, що рольова структура представляє собою паттерн розподілу ролей та функцій серед членів трудового колективу, який визначає їхні взаємовідносини та обов'язки.

Розглянути такі теорії як теорія соціальних ролей, теорія структурної функціональної ролі, теорія взаємодії в організаційних ролях, теорія ролей як системи, теорія рольових очікувань, теорія ролей і організаційна культура.

Проаналізовано кожен етап процедури дослідження рольової структури в організації:

- анкетування та інтерв'ювання;
- спостереження за взаємодією в колективі;
- аналіз робочих документів.

Проаналізовано значення рольової структури для колективу, та виявлені фактори, що впливають на формування рольової структури.

Визначено що чітка та ефективна рольова структура є ключовим аспектом успішного функціонування трудового колективу, визначаючи взаємовідносини, відповідальності та співпрацю між його членами.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВОЇ СТРУКТУРИ В ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ

2.1. Методика та організація дослідження специфікації рольової структури в трудовому колективі.

Мета дослідження – дослідити вираженість у трудовому колективі рольові структури та проаналізувати чинники, які їх обумовлюють.

Згідно з поставленою метою було визначено основні *завдання дослідження*:

1. Проаналізувати оцінку працівників особливостей їх діяльності та визначення в процесі їх рольових структур.
2. Проаналізувати рівень вираженості рольових структур у працівників.
3. Визначити зв'язок між рівнем рольових структур у працівників та чинниками мікрорівня (особистісними характеристиками працівників).
4. Проаналізувати зв'язок між рівнем рольових структур у працівників та чинниками мікрорівня (організаційно-професійними та соціально-демографічними характеристиками працівників).
5. Дослідити взаємозв'язок між рівнем рольових структур у працівників та чинниками мезорівня (характеристиками організації).

Вирішення вказаних завдань здійснювалось протягом п'яти основних етапів дослідження.

На першому підетапі було проведено опитування працівників з метою аналізу оцінки працівниками особливостей їх діяльності (розуміння працівниками сутності діяльності, аналізу мотивів діяльності, виявлення позитивних та негативних сторін діяльності та ін.) та наявності в процесі її здійснення емоційних виявів.

Також було проведено з'ясування індекса групової єдності Сिशора, це занадто важливий показник ступеня інтеграції групи, її єдності. З'ясувати це можливо за допомогою не лише розрахунків соціометричних індексів, а й значно легше за допомогою методики з тестуванням.

Цей етап був потрібен для того, щоб з'ясувати, наскільки проблема налагодження рольової структури є для працівників «реальною», «живою» та для того, щоб виділити максимально значущі та проблемні ділянки у цьому контексті.

Для виконання даного етапу дослідження було застосовано анкету «Психологічні чинники професійної діяльності та рольових структур у працівників» (автори – Л.Карамушка, Г.Мартінова). Дана анкета включала закриті та відкриті питання, які були об'єднати в дві смислові групи і стосувалися таких проблем: а) особливостей здійснення діяльності (розуміння змісту діяльності, мотивів її здійснення, позитивних та негативних сторін в її реалізації, наявності проблемних ситуацій та ін.); б) вираженості різних форм втоми, зокрема, емоційного виснаження в процесі здійснення підприємницької діяльності.

Дані за кожним із виділених параметрів аналізувались в кількісному відношенні та інтерпретували якісно.

На другому підетапі констатувального дослідження вивчався рольові структури у працівників. Для його вивчення використовувалася методика тестування Белбіна «Командні ролі».

Діагностика функціонально рольових позицій зарекомендувала себе як найбільш ефективний засіб для визначення командних ролей людей з метою подальшого розподілу для ефективної роботи колективу та розвитку підприємства в цілому. Автор методики, доктор психологічних наук, Реймонд Мередіт Белбін виділив вісім основних позицій, які повинні бути присутніми в команді, щоб досягти успіху та значних результатів. При цьому одна людина здатна поєднувати не більше 2-х ролей.

Для колективної роботи потрібна налагоджена рольова структура, де певній людині відведено свою роль, з якою співробітник справляється найкраще. Точне визначення групових ролей за допомогою тесту Р. М. Белбіна, який розподілить командні ролі відповідно до індивідуальних характеристик.

Інструкція містить наступний опис ролей:

- виконавець - акуратний, пунктуальний, самостійний;
- голова або координатор - лідер з високим рівнем здібностей та впевненістю в собі;
- формувач - марнославство, нетерпимість, мотивація;
- мислитель чи генератор ідей - креативність, нетерпимість до критики, інноваторство;
- розвідник або дослідник ресурсів - екстраверти, які вміють вести переговори;
- оцінювач - об'єктивність, аналітичний склад розуму;
- колективіст – миролюбність, дружелюбність, підтримує бойовий дух усієї команди;
- доводчик - завершує всі проекти вчасно, стимулює інших вкластися в обумовлені часові рамки.

Третій підетап дослідження був спрямований на вивчення зв'язку між рівнем ролі в структурі в колективі та чинниками мікрорівня (особистісними характеристиками працівників).

До даної групи чинників, як зазначалось в 1 розділі, було віднесено такі характеристики працівників: а) особистісно- підприємницькі (підприємницький потенціал; підприємницькі здібності); б) особливості мотивації (їх соціально-психологічні установки); в) «включеність в роботу» підприємців.

Вивчення підприємницького потенціалу здійснювалося за допомогою методики «Чи можете Ви стати підприємцем?». Методика дає можливість діагностувати дані підприємницького потенціалу, які розглянуті у підрозділі 1.3, а саме: ініціатива; ставлення до інших; лідерство; відповідальність; організаторські здібності; рішучість; наполегливість.

Для вивчення підприємницьких здібностей використовувалась методика «Тест для визначення підприємницьких здібностей». Дана методика дає можливість визначити рівень розвитку підприємницьких здібностей та діагностувати його складові, про які мова йшла у підрозділі 1.3, а саме: здатність людини здатність самостійно, без допомоги інших, вирішувати

питання, що виникатимуть під час роботи; наявність необхідних знань щодо ведення підприємницької діяльності; володіння потрібними фінансами, щоб підтримати існування першого року діяльності; здатність «утримати» працівників та формувати компетентну команду та ін. Тест допомагає визначити місце самої людини в підприємницькому процесі та визначає ситуації виникнення певних труднощів у підприємницькій діяльності.

Для вивчення соціально-психологічних установок підприємців використовувалась «Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері» О.Потьомкіної, яка дає можливість визначити соціально-психологічні установки та міру їх виразності відповідно до таких векторів: «орієнтація на процес – орієнтація на результат», «орієнтація на альтруїзм – орієнтація на егоїзм», «орієнтація на працю – орієнтація на гроші», «орієнтація на свободу – орієнтація на владу».

Для вивчення «включеності в роботу» використовувалась скорочена версія методики «Утрехтська шкала включеності в роботу (UWES-9)» В.Шауфері, А.Баккера.

Методика дає можливість визначити такі ключові показники «включеності», «силу включеності», «присвячення», «поглинання».

На четвертому підетапі вивчався зв'язок між рівнем професійного вигорання у підприємців та такими чинниками мікрорівня, як організаційно-професійні та соціально-демографічні характеристики підприємців. Дані чинники вивчались за допомогою авторською «анкети-паспортички».

І на п'ятому підетапі аналізувався зв'язок між рівнем професійного вигорання у підприємців та чинниками мезорівня.

Для дослідження даних чинників також використовувалась «анкета-паспортичка».

Дані методики були об'єднані в «Комплекс методик для дослідження психологічних особливостей професійної діяльності та професійного вигорання підприємців». (Додаток А). Зазначимо, що в Додатку А наведено повністю лише авторську анкету та «анкету-паспортичку», оскільки решта методик опубліковано у відповідних наукових виданнях, на які даються

необхідні посилання.

Математична обробка даних здійснювались за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS (версія 13). Для статистичної обробки та аналізу даних використовувались методи описової статистики та кореляційний аналіз.

Результати, отримані на кожному із етапів констатувального дослідження, будуть послідовно представлено в наступному підрозділі.

2.2. Оцінка працівниками особливостей їх діяльності та розподілення рольової структури в трудовому колективі.

Згідно із загальною схемою дослідження загальними підходами до організації психологічного дослідження, другий етап дослідження полягав у проведенні констатувального етапу дослідження.

Мета дослідження – дослідити в процесі здійснення діяльності наявність рольової структури, та оцінити рівень її вираженості.

Згідно з поставленою метою було визначено основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати оцінку працівниками особливостей їх діяльності та наявності в процесі її здійснення рольових структур.
2. Проаналізувати рівень вираженості рольової структури в трудовому колективі.

Вирішення вказаних завдань здійснювалось протягом **двох** основних етапів дослідження.

На першому підетані було проведено опитування працівників з метою аналізу оцінки особливостей їх діяльності (розуміння сутності діяльності, аналізу мотивів діяльності, виявлення позитивних та негативних сторін діяльності та ін.) та наявності в процесі її здійснення рольової структури.

Цей етап був потрібен для того, щоб з'ясувати, наскільки проблема рольової структури є для працівників «реальною», «живою» та для того, щоб виділити максимально значущі та проблемні ділянки у цьому контексті.

Для виконання даного етапу дослідження було використано анкету.

Дана анкета включала закриті та відкриті питання, які були об'єднати в дві смислові групи і стосувалися таких проблем: а) особливостей здійснення діяльності (розуміння змісту діяльності, мотивів її здійснення, позитивних та негативних сторін в її реалізації, наявності проблемних ситуацій та ін.); б) вираженості різних форм втоми, зокрема, емоційного виснаження в процесі здійснення діяльності.

Дані за кожним із виділених параметрів аналізувались в кількісному відношенні та інтерпретували якісно.

На другому підетані констатувального дослідження вивчався рівень вираженості рольової структури в трудовому колективі.

Характеристика вибірки. У дослідженні взяло участь 32 працівника ТОВ ХЦНТУ "ІНФОКАД". За рівнем освіти працівники утворили такі групи: 62,7% працівників мали вищу освіту, 17,3% – незакінчену вищу освіту та 20,0% – середню та середньо-спеціальну освіту. За стажем діяльності працівники були розподілені таким чином: до 5 років – 35,8%; від 6 до 10 років – 30,5%; понад 10 років – 33,8%. Щодо наявності досвіду у сфері обраної діяльності, то тут серед працівників було виділено такі групи: наявність досвіду у сфері обраної діяльності – 58,1%; відсутність досвіду у сфері обраної діяльності – 41,9%. За такою характеристикою, як наявність досвіду в управлінні, серед опитаних було виділено такі групи: наявність досвіду в управлінні – 57,3%, відсутність досвіду в управлінні – 42,7%.

За тривалістю робочого дня працівники були розподілені таким чином: до 8 годин – 29,1%; до 10 годин – 31,1%; понад 10 годин – 39,8%. За наявністю та періодичністю вихідних опитуванні утворили такі групи: 2 рази на місяць – 26,7%; 2 рази на тиждень – 22,7%; 1 раз. За наявністю та періодичністю вихідних опитуванні утворили такі групи: 2 рази на місяць – 26,7%; 2 рази на тиждень – 22,7%; 1 раз на тиждень – 21,3%; 29,3% зазначили, що вони взагалі не мають вихідних. Щодо віку, то опитуванні утворили такі групи: 18,5% опитаних мали вік до 30 років; 42,4% – від 31 до 40 років; 25,8% – від 41 до 50 років і 13,2% – понад 50 років. За статтю опитуванні розподілились таким чином: 50,7% опитуваних були чоловіками,

а 49,3% були жінками. За сімейним станом учасники дослідження були розподілені на такі групи: 32,5% – неодружені, а 67,5% – одружені.

Як зазначалось вище, на першому етапі дослідження, здійснювалась оцінка працівниками особливостей їх діяльності та наявності в процесі її здійснення рольових структур. Розпочнемо з аналізу даних, які стосуються оцінки працівниками змісту діяльності. Зазначимо, що для висвітлення цієї проблеми учасників дослідження просили відповісти на відкрите питання анкети «Продовжить, будь ласка, фразу «Ваша діяльність...»» (Додаток А, питання 1).

Як видно з отриманих даних (рисунок 2.2.1, табл.2.2.1, Додаток Б), для більшості опитаних працівників (29,1%) ведення діяльності є «способом виживання» у сьогоdnішніх соціально-економічних умовах. Таким чином, діяльність допомагає працівникам, насамперед, задовольнити первинні (матеріальні) потреби у забезпеченні свого існування та утримання своєї родини.

Також значний відсоток працівників (22,5%) розглядають діяльність, як «самостійну та незалежну роботу», що проявляється в можливості бути вільними та самостійними.

Окрім того, досить велика кількість опитаних респондентів (21,9%) ставляться до праці, як до «можливості прояву власної самореалізації та творчості». Підкреслимо, що даний аспект відповідей респондентів є дуже приємним, оскільки наявність творчості є одним із важливих аспектів здійснення професійної діяльності та ознакою розвитку особистості.

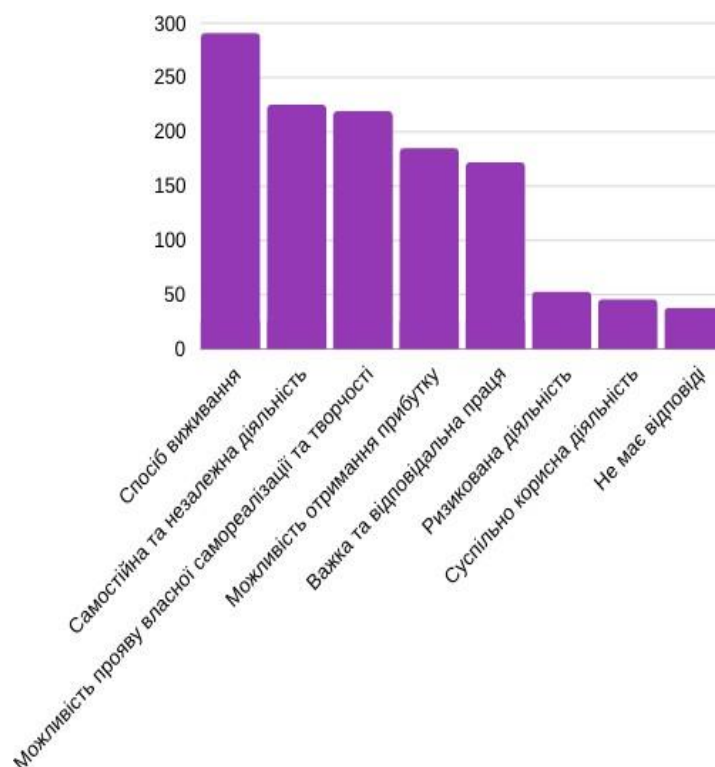

Рисунок 2.2.1 Розуміння працівниками змісту діяльності

Таблиця 2.2.1

**Розуміння працівниками змісту діяльності
(в % від загальної кількості опитаних)**

Зміст діяльності	Кількість опитаних,
«Спосіб виживання»	29,1
«Самостійна та незалежна діяльність»	22,5
«Можливість прояву власної самореалізації та	21,9
«Можливість отримання прибутку»	18,5
«Важка та відповідальна праця»	17,2
«Ризикована діяльність»	5,3
«Суспільно корисна діяльність»	4,6
«Не має відповіді»	3,8

Ще 18,5% підприємців зазначили, що діяльність – це «можливість отримання прибутку». Зазначимо, що дане розуміння діяльності є досить розповсюдженим серед багатьох людей, які не займаються діяльністю, і думають, що дана діяльність швидко приносить прибуток, в той час, як лише частина опитаних працівників вважають важливим для себе даний аспект діяльності.

17,2% опитаних розуміють як «важку та відповідальну працю». Думається, що дане розуміння ґрунтується на власному досвіді працівників, їх відповідальному ставленні до своєї справи та відчутті всіх труднощів життєдіяльності.

Разом з тим, звертає увагу на себе той факт, що лише 5,3% зазначили, що діяльність є «ризикованою діяльністю». Тобто, лише невелика частка від усіх працівників свідомо оцінюють та розуміють ризик, який лежить в основі діяльності.

Також зовсім невелика кількість працівників (4,6%) розглядають діяльність, як «суспільно корисну діяльність», як для суспільства в цілому (шляхом виробництва української продукції, покращення економічних показників тощо), так і для окремих індивідів (шляхом створення робочих місць).

І 3,8% опитаних не дали відповідей. Скоріше всього, це говорить про те, що працівники ще самі для себе не визначились в змісті діяльності, якою вони займаються.

Далі висвітлимо оцінку працівниками мотивів здійснення діяльності. Для аналізу цього аспекту проблеми використовувалося напівзакрите запитання анкети «Які мотиви того, що Ви займаєтесь діяльністю?» (Можна вибрати кілька варіантів відповідей) (Додаток А питання 2).

Як видно з табл. 2.2.2 та Додатку Б мотиви вибору працівниками діяльності були розподілені на три групи мотивів. Дані мотиви були розподілені нами, насамперед, на внутрішні та зовнішні мотиви. В свою чергу, внутрішні мотиви утворили дві групи (особистісні та соціальні).

До першої групи належать особистісні мотиви, які віднесені нами до

внутрішніх мотивів. До них було віднесено такі мотиви: «бажання забезпечити собі високий рівень доходу» (60,3%); «прагнення до власної свободи (47,7%)»; «бажання реалізувати власні задуми» (41,1%) та «бажання завоювати авторитет» (10,6%).

Другу групу складають соціальні мотиви («бажання принести більше користі людям») (15,2%).

До третьої групи належать зовнішні мотиви, до яких входять наступні мотиви підприємців: «неможливість знайти роботу» (17,2%); «престижність діяльності» (1,3%).

Таким чином, отримані дані свідчать про наявність трьох головних особистісних мотивів вибору та здійснення працівниками діяльності: мотив забезпечення високого рівня доходу, мотив власної свободи та мотив реалізації власних роздумів і самореалізації. Можна говорити про те, що наші дані співпадають з результатами досліджень мотивації діяльності працівників, які виконані українськими та зарубіжними вченими.

Таблиця 2.2.2

**Оцінка працівниками мотивів вибору діяльності
(в % від загальної кількості опитаних)**

Мотиви вибору діяльності	Кількість опитаних, %
1.Внутрішні мотиви	
<i>1.1.Особистісні мотиви</i>	
«Бажання забезпечити собі високий рівень доходу»	60,3
«Прагнення до власної свободи»	47,7
«Бажання реалізувати власні задуми»	41,1
«Бажання завоювати авторитет»	10,6
<i>1.2. Соціальні мотиви</i>	
«Бажання принести більше користі людям»	15,2
2. Зовнішні мотиви	
«Неможливість знайти роботу»	17,2
«Престижність підприємницької діяльності»	1,3

При цьому соціальні мотиви, на превеликий жаль, значно менше спонукають респондентів, що ми розглядаємо, як один із проблемних аспектів діяльності вітчизняних працівників.

Тепер висвітлимо оцінку працівниками позитивних та негативних сторін діяльності. (Додаток А, питання 3 та питання 4).

Спочатку проаналізуємо позитивні сторони діяльності, які відображені у табл. 2.2.3 та Додатку Б.

Як видно із отриманих даних, більшій частині працівників подобається «незалежність та самостійність діяльності» (54,3%), трохи меншій частині – «отримання прибутку в результаті діяльності» (20,5%), інша кількість працівників оцінити можливість «самореалізації та творчості в діяльності » (13,9%).

Отже, можна зробити висновок, що головними позитивними сторонами, які виділили опитані респонденти, є можливість бути незалежними та самостійними, отримання прибутку та можливість особистісної самореалізації. Дані сторони узгоджуються з трьома головними мотивами вибору діяльності, які були названі вище.

Зауважимо, що серед позитивних сторін опитані респонденти також виділили «наявність позитивного результату діяльності» (10,6%), «взаємодію з людьми та соціальну корисність» (9,3%), «процес роботи» (7,9%).

Таким чином, ми з'ясували, що найбільше працівникам подобається бути незалежними та самостійними, отримувати прибуток, здійснювати особистісну самореалізацію. Значно менше працівників виділяють такі позитивні сторони діяльності, як процес здійснення діяльності, можливість отримання позитивного результату, взаємодію з людьми та соціальну корисність. Отримані результати можуть, на наш погляд, свідчити про наявність труднощів, як у досягненні результатів праці, плануванні та виконанні загалом діяльності, так і у встановленні взаємодії з іншими, що відноситься, скоріше всього, до проблем управління діяльністю.

Таблиця 2.2.3.

**Оцінка працівниками позитивних сторін діяльності
(в % від загальної кількості опитаних)**

<i>Позитивні сторони діяльності</i>	<i>Кількість опитаних,</i>
«Незалежність та самостійність діяльності»	54,3
«Отримання прибутку в результаті виконання діяльності»	20,5
«Самореалізація та творчість в діяльності»	13,9
«Позитивний результат діяльності»	10,6
«Взаємодія з людьми та соціальна корисність»	9,3
«Процес здійснення діяльності»	7,9
Відсутність відповіді	1,4
«Нічого не подобається»	0,7

Далі проаналізуємо негативні сторони діяльності (табл. 2.2.4, Додаток Б)

Отримані дані свідчать про те, що вагома частина респондентів (35,8%) назвали нестабільність, ризик, конкуренцію в роботі негативними рисами.

Так, у сьогоднішніх умовах існує велика нестабільність для даної сфери діяльності, яка пов'язана з економічною кризою та її наслідками. Варто зазначити, що часто працівники розвиваються саме під час економічних криз, за відсутності можливості знайти іншу роботу, що узгоджується з наведеними вище даними: 17,2% опитаних залишаються працювати за відсутності іншої роботи. А, в свою чергу, постійна нестабільність впливає на появу значного ризику та високої конкуренції для діяльності.

Таблиця 2.2.4

**Оцінка працівниками негативних сторін діяльності
(в % від загальної кількості опитаних)**

Негативні сторони діяльності	Кількість опитаних, %
Нестабільність, ризик, конкуренція в роботі	35,8
Виникнення негативних емоцій та станів	33,3
Відсутність достатньої підтримки з боку держави	32,5
Відсутність умов для відпочинку та саморозвитку, погані умови праці підприємців	20,5
Все подобається	3,3
Відсутність відповіді	1,4

Водночас, велика частина підприємців (32,5%) відносить до негативних сторін «відсутність достатньої підтримки з боку держави».

Також виявлено інші негативні сторони серед них, працівники виділили, насамперед, «відсутність умов для відпочинку та саморозвитку, погані умови праці» (20,5%).

Це обумовлює «виникнення у працівників негативних емоцій та станів», на що вказала частина опитаних (33,3%).

Варто відзначити невелику частку працівників, яким «все подобається» (3,3%) у їх діяльності, тобто, вони не бачать ніяких негативних сторін у їх діяльності. Разом з тим, частина працівників (1,4%) не змогла відповісти на запитання.

Таким чином, аналіз виявлених у результаті дослідження негативних сторін свідчить: по-перше, про наявність впливу нестабільних соціально-економічних умов на розвиток підвищеного ризику та конкуренції серед працівників; по-друге, про відсутність умов щодо розвитку та відпочинку для працівників; по-третє, про вплив перших двох факторів на виникнення негативних емоцій та станів у працівників.

Далі більш поглиблено проаналізуємо проблему наявності втоми та емоційного виснаження у працівників у процесі здійснення діяльності.

Розпочнемо з аналізу рівня вираженості та форм вияву у працівників втоми у процесі здійснення діяльності (Додаток А, питання 5 і питання 6).

Як видно із даних, які наведені в рисунку 2.2.1, табл. 2.2.5 та Додатку Б, переважна більшість опитаних працівників зазначили про наявність втоми у процесі здійснення діяльності. У 21,6% втоми досягає високого рівня, а у 66,9% - середнього рівня. І лише 11,5%, тобто, зовсім незначна кількість опитаних, зазначили про наявність у них втоми низького рівня.

Далі проаналізуємо, у якій формі проявляється втоми, (табл.2.2.6, Додаток Б)

Як видно з табл. 2.2.6, майже половина опитаних респондентів (47,7%) відчуває втоми у формі «емоційного виснаження».

Також значна частина опитаних (37,2%) відчуває «фізичну втоми», але, разом з тим, звертає на себе увагу той факт, що кількість осіб, які відчувають «фізичну втоми», дещо менша, ніж тих, які відчувають «емоційне виснаження».

Майже третина респондентів (29,8%) зазначили, що відчувають втоми, як «зменшення захопленістю процесом роботи, втратою досягнення бажаних цілей» (28,9%) та «розумовою втомою» (24,5%).

І найменше всього опитані респонденти (18,5%) переживають втоми, як «зміну ставлення до підлеглих».

В цілому, отримані дані дозволяють зробити висновок, що представлені форми втоми є відображенням феноменів, які є достатньо близькими до основних компонентів рольових структур, про які мова буде йти далі:

«емоційне виснаження» (емоційна виснаженість, фізична втома, розумова втома); «деперсоналізація» (зміна ставлення до підлеглих); «редукція особистісних досягнень» (зменшується захопленість процесом роботи, втрата досягнення бажаних цілей).

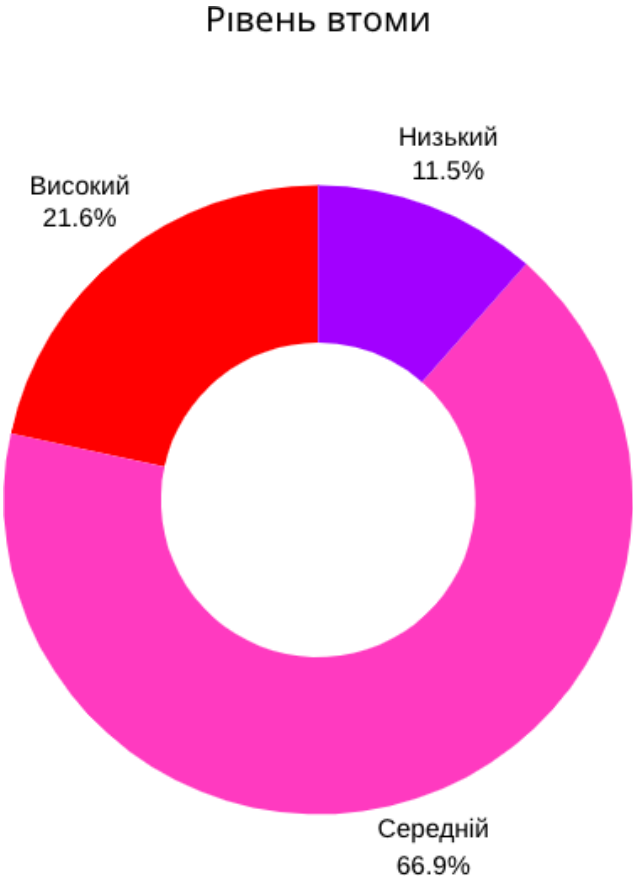

Рисунок 2.2.2 Наявність у працівників втоми у процесі здійснення діяльності (у % від загальної кількості опитаних)

Таблиця 2.2.5

Наявність у працівників втоми у процесі здійснення діяльності (у % від загальної кількості опитаних)

Рівень втоми	%
Високий рівень втоми	21,6
Середній рівень втоми	66,9
Низький рівень втоми	11,5

Таблиця 2.2.6

**Форма вияву втоми у працівників у процесі здійснення діяльності
(в % від загальної кількості опитаних)**

Форма вияву втоми у працівників	Кількість опитаних,
Емоційна виснаженість	47,7
Фізична втома	37,2
Зменшується захопленість процесом роботи	29,8
Втрата досягнення бажаних цілей	28,9
Розумова втома	24,5
Зміна ставлення до підлеглих	18,5

Далі проаналізуємо проблемні ситуації діяльності, з якими зустрічаються працівники у своїй діяльності, і які обумовлюють виникнення різних форм втоми, зокрема, «емоційного виснаження». (табл.2.2.7, Додаток Б).

Для аналізу даного аспекту проблеми, учасників дослідження просили відповісти на відкрите питання «Зазначте, будь ласка, 3 проблемні ситуації, з якими Ви зустрічаєтесь у своїй діяльності найчастіше, котрі викликають у Вас різні форми втоми, зокрема, емоційного виснаження» (Додаток А, питання 7).

Проблемні ситуації в діяльності, які обумовлюють виникнення різних форм втоми, зокрема, «емоційного виснаження»

(в % від загальної кількості опитаних)

Проблемні ситуації	Кількість опитаних,
Труднощі у взаємодії з державою	58,3
Труднощі у взаємодії з податковою інспекцією	37,1
Труднощі у взаємодії з персоналом	28,5
Труднощі, обумовлені негативними умовами діяльності	27,8
Труднощі у взаємодії з клієнтами	25,2
Труднощі у поставці та реалізації товарів	20,5
Труднощі в оренді приміщень	19,2
Труднощі у взаємодії з іншими працівниками	12,6
Труднощі з наявності вільного часу та можливості саморозвитку	11,3
Труднощі в організації роботи	8,6
Труднощі в кредитуванні	4,6
Відсутність відповіді	15,9

Як видно із отриманих даних, найбільша кількість опитаних (58,3%) назвали такі проблемні ситуації, як труднощі у взаємодії з державою. Наприклад, респонденти наводили такі висловлювання: «Беззахисність з боку держави», «Роздратованість без державної підтримки», «Співпраця» з органами державного нагляду», «Це бюрократична система», «Держава не розуміє проблем працівників та ін.

Водночас велика частина опитаних (37,1%) зазначила подібні проблемні ситуації – труднощі у взаємодії з податковою інспекцією. Серед відповідей були такі: «Звітність по інстанціям, коли потрібно торгувати, а

треба під кабінетами стояти», «Постійна зміна у звітності документів», «Не розуміння податковою підприємців» та ін.

Далі звернемо увагу на не менш значущі проблеми, як труднощі взаємодії з персоналом, на яку вказали майже третина респондентів (28,5%). Найбільш характерними висловлюваннями були: «Цілковите нерозуміння працівниками сутності грошей», «Невідповідальне ставлення колег до роботи», «Непорозуміння з реалізаторами», «Безвідповідальність найманих працівників», «Некваліфіковані працівники».

Інша частина респондентів (27,8%) пов'язала проблемні ситуації також з труднощами, які обумовлені негативними умовами діяльності. Характерні відповіді опитаних були такими: «Ризик грошима», «Недостатність оборотних засобів», «Низька купівельна спроможність» та ін.

25,2% опитаних вказали на такі проблемні ситуації, як труднощі у взаємодії з клієнтами. Тут зазначені були такі відповіді: «Прискіпливість та невизначеність деяких клієнтів», «Неповна домовленість з клієнтами»,

«Повернення товару (коли покупки робились необдуманно)», «Агресивність покупців», «Важко пояснити клієнтам високу вартість послуг» та ін.

Наступною для підприємців є проблеми, на яку вказало 20,5% опитаних. Це труднощі у поставці та реалізації товарів: «Збільшення цін собівартості товарів та труднощі реалізації товару», «Залишки товару та відсутність збуту», «Труднощі в отриманні товару», «Відсутність попиту на новий товар» та ін.

Разом із тим, значущими для опитаних (19,2%) виявились і труднощі в оренді приміщень. Наведемо деякі висловлювання: «Невиправдані ціни на оренду приміщень», «Велика плата за місце на ринку», «Важко знайти місце, яке відповідає моїм вимогам» та ін.

Суттєвою проблемною ситуацією, на яку вказало 12,6% опитаних, є Труднощі у взаємодії з іншими працівниками. Приклади відповідей: «Нечесна конкуренція оточуючих нас працівників», «Відсутність помічників – однодумців» та ін.

Також було виявлено ще таку проблему, як труднощі у наявності вільного часу та можливості саморозвитку, на яку вказали опитані (11,3%). Зазначимо наступні вислови респондентів: «Праця займає більше часу, ніж родина», «Недостатність часу для саморозвитку», «Відсутність часу на себе».

Значно менше опитаних (8,6%) вказали на таку істотну проблему, як труднощі в організації роботи. Серед висловів опитаних щодо такої проблеми, можна навести такі: «Погодні умови», «Сезонність» та ін.

І найменша кількість відповідей респондентів (4,6%) стосувалась проблем, яка пов'язана з труднощами в кредитуванні підприємців: «Великі відсотки кредиту», «Економічна криза, погане кредитування» та ін.

Слід зазначити також, що певна кількість людей (15,9%) не дало відповідь на запитання. Що свідчить або про відсутність частих проблемних ситуацій у респондентів, або про добре налагоджений механізм роботи працівників.

Таким чином, аналіз виявлених у результаті дослідження проблемних ситуацій, які викликають негативні емоції та стани у працівниках, свідчить, що більшість зазначених труднощів пов'язані з труднощами взаємодії з державними органами (державні організації, податкова інспекція); значною кількістю висловлювань представлено труднощі взаємодії з іншими (персонал, клієнти, інші підприємці); інша вагома кількість зазначених респондентами проблемних ситуацій належать до труднощів, які стосуються змісту та організації діяльності (труднощі, зумовлені негативними умовами діяльності, поставкою та реалізацією товарів, орендою приміщень, кредитуванням, відсутність вільного часу та можливості саморозвитку, та ін.). Зазначені труднощі є джерелом виникнення постійних негативних станів та емоцій у працівників.

В цілому, можна заключити, що дослідження виявило наявність певних емоційних проблем у процесі здійснення діяльності.

Завдяки усім зібраним даним проаналізуємо рольові структури у працівників. Для цього використовувалася методика тестування Белбіна «Командні ролі».

Діагностика функціонально рольових позицій зарекомендувала себе як найбільш ефективний засіб для визначення командних ролей людей з метою подальшого розподілу для ефективної роботи колективу та розвитку підприємства в цілому. Автор методики, Реймонд Мередіт Белбін виділив вісім основних позицій, які повинні бути присутніми в команді, щоб досягти успіху та значних результатів. При цьому одна людина здатна поєднувати не більше 2-х ролей.

Для колективної роботи потрібна налагоджена рольова структура, де певній людині відведено свою роль, з якою співробітник справляється найкраще. Точне визначення групових ролей за допомогою тесту Р. М. Белбіна, який розподілить командні ролі відповідно до індивідуальних характеристик. Отримані дані наведені у наступному графіку: (Рисунок 2.2.3)

Рольова структура

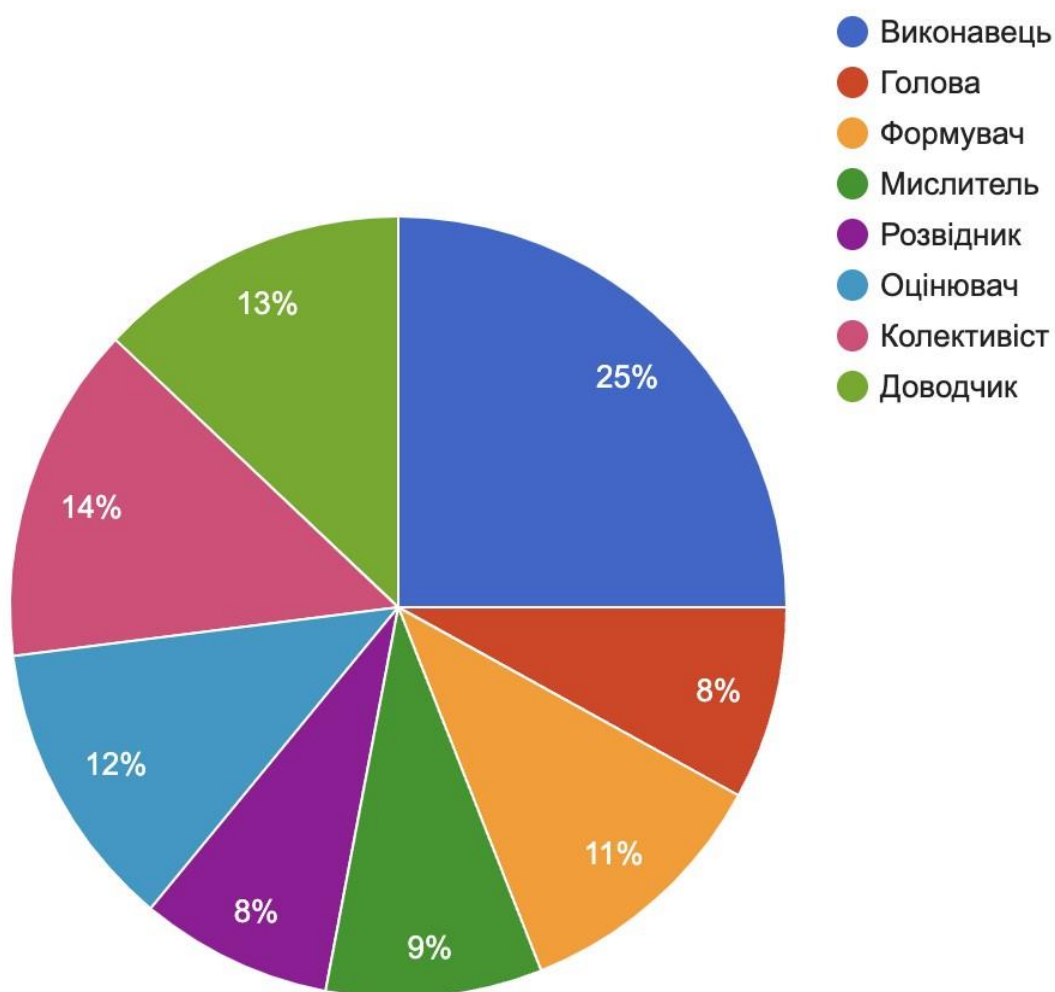

Рисунок 2.2.3 Розподіл працівників за рольової структури (в % від загальної кількості опитаних)

Таким чином, аналіз виявлених даних у результаті дослідження свідчить, що підбір персоналу був ретельно проаналізований до особистих якостей кожного з працівників. Завдяки цьому кожен з робітників відчуває впевнено на робочому місці та виконує роль у робочому колективі яка компонує до його особистості. Це сприяє швидкому усуненню суперечок та розбіжностей у стратегічному плануванні. Гармонійний мікроклімат на підприємстві завжди спонукає та мотивує людину відчувати себе частиною команди, отримувати підтримку та розвиток на робочому місці, що неминуче веде підприємство до розвитку та збільшення прибутку.

Висновки до другого розділу.

1. Більша частина робітників достатньо адекватно розуміють підприємництво як «незалежну і самостійну діяльність», як «спосіб виживання через отримання прибутку», як «можливість розкриття власного потенціалу через самореалізацію» тощо. Це узгоджується з даними, які стосуються основних мотивів вибору підприємницької діяльності, до яких відносяться: «бажання забезпечити високий рівень доходу», «прагнення до власної свободи», «бажання реалізувати власні задуми».

Разом з тим, звертає увагу на себе недостатня соціальна спрямованість підприємницької діяльності.

2. Аналіз позитивних сторін підприємницької діяльності показав, що підприємцям найбільше подобається в своїй діяльності можливість бути «незалежними та самостійними», «отримувати прибуток», «здійснювати особистісну самореалізацію». Значно менше підприємців виділяють такі позитивні сторони підприємницької діяльності, як «процес здійснення підприємницької діяльності», можливість «отримання позитивного результату», «взаємодію з людьми» та «соціальну корисність».

3. Щодо негативних сторін підприємницької діяльності, то до них відноситься: нестабільність, ризик, конкуренція, якими характеризується підприємницька діяльність; відсутність підтримки держави у різних питаннях; труднощі у взаємодії із податковою інспекцією; відсутність умов для відпочинку та саморозвитку, погані умови праці підприємців та ін., що обумовлює виникнення негативних емоцій та станів у підприємців.

4. Переважна більшість опитаних підприємців (майже дев'яносто відсотків) зазначили про наявність втоми (високого або середнього рівня) у процесі здійснення ними підприємницької діяльності, яка проявляється в таких основних формах: «емоційна виснаженість», «фізична втома», «розумова втома»; «зміна ставлення до підлеглих»; «захопленість процесом роботи», «втрата досягнення бажаних цілей». При цьому майже у половини опитаних зафіксовано «емоційне виснаження».

5. Дослідження проблемних ситуацій, які викликають негативні емоції та стани у підприємців, свідчить, що більшість зазначених підприємцями труднощів пов'язані з труднощами, які стосуються: взаємодії з державними органами (державні організації, податкова інспекція); спілкування з іншими учасниками підприємницької діяльності (персонал, клієнти, інші підприємці); змісту та організації діяльності підприємців (труднощі, зумовлені негативними умовами підприємницької діяльності, поставкою та реалізацією товарів, орендою приміщень, кредитуванням, відсутністю вільного часу та можливістю саморозвитку та ін.). Зазначені труднощі є джерелом виникнення постійних негативних станів та емоцій у підприємців.

6. Ефективність команди - це побудова якісного робочого простору, що сприяє плідній командній взаємодії на робочому місці та покращенню продуктивності в цілому. Підвищення ефективності – процес постійний. Він може здатися дуже складним, але прості інструменти та методики здатні підвищити продуктивність кожного працівника. Робота в команді неможлива без організації та співробітництва. Щоб команди працювали максимально продуктивно, кожен учасник повинен мати певну роль, відповідну їх сильним сторонам. Орієнтовані на дії учасники команди готові виконувати завдання у поставлені терміни. Орієнтовані на роздуми учасники команди мають критичне мислення і можуть пропонувати нові ідеї. Соціально орієнтовані учасники команди вирізняються розвиненими комунікативними навичками, завдяки чому вони можуть підтримувати весь колектив.

Створення збалансованих команд пов'язане з низкою труднощів, адже в них зібрані співробітники з різними особистісними особливостями та сильними сторонами. Якщо учасники команди зможуть застосовувати свої сильні сторони щодня, ваша команда працюватиме максимально ефективно. Для того, щоб створювати високоефективні команди, важливо регулярно переглядати командні ролі та обов'язки. Проводячи оцінки кожен квартал, ви зможете відслідковувати прогрес учасників команди та визначати, чи покращуються їхні навички, чи буде їм краще на іншій ролі, чи їм необхідне додаткове навчання.

Матриця ролей та обов'язків (матриця RACI) допомагає командам чітко визначити ролі у проєкті та призначити відповідальних за кожне завдання. Це скорочення розшифровується як відповідальні, підзвітні, експерти та інформовані особи. Щоб створити матрицю RACI, напишіть кожну задачу проєкту. Потім призначте одну з чотирьох позначок кожному учаснику команди для всіх завдань.

Знаючи сильні сторони своїх співробітників, ви зможете призначити їм оптимальні ролі, в яких вони будуть отримувати задоволення від роботи та ефективніше виконувати поставлені завдання. Зрозумівши, яку роль кожен учасник грає у вашій команді, пришвидшіть робочі процеси за допомогою інструментів для спільної роботи. Вони дозволяють учасникам команди обмінюватися актуальною інформацією, планувати завдання та ефективно взаємодіяти.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ДО ПОКРАЩЕННЯ РОЛЬОВОЇ СТРУКТУРИ В ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ

3.1. Тренінгова програма оптимізації рольової структури в колективі

Відповідно до оброблених результатів дослідження, нами була розроблена програма оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі засобами арттерапії.

Програма була застосована для усіх респондентів.

Арт-терапія розглядається в аспекті психокорекційного впливу мистецтва на суб'єкт, що проявляється в реконструкції психотравмуючої ситуації особистості за допомогою творчої діяльності, а саме виведенні глибинних переживань в зовнішню форму через продукт художньої діяльності, що сприяє оптимізації міжособистісної взаємодії, збалансованості відносин різних особистісних утворень, з подальшим впливом на створення сприятливого соціально-психологічного клімату колективу.

Арт-терапевтичні вправи створюють сприятливі умови для розвитку саморегуляції та приємної психологічної атмосфери.

Метою нашої розвивальної програми виступає оптимізація соціально психологічного клімату колективу.

Відповідно до мети, нами було виділено наступні завдання розвивальної програми:

- 1) формування свідомого ставлення щодо необхідності формування позитивного соціально-психологічного клімату в колективі;
- 2) розвиток навичок ефективної поведінки для досягнення згоди в групі;
- 3) розвиток навичок конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях;
- 4) корекція внутрішнього контролю;
- 5) корекція способів реагування на зовнішні впливи;
- 6) зниження прояву агресії;

7) заохочення учасників тренінгу на використання набутого досвіду в своїй практичній діяльності.

Перелік методів і форм роботи, які будуть використовуватися під час занять: групова арт-терапія.

Обладнання: роздатковий матеріал, листки А4, ватмани, ручки, акварельні фарби, пензлики, стаканчики для води, фломастери, кольорові та прості олівці.

Очікувані результати:

розкриття нових граней особистості;

створення позитивних емоційних установок на довірливе спілкування;

покращення взаєморозуміння;

згуртування колективу.

Організація занять: програма на 8 занять по 60 хвилин кожне. Заняття проводяться 2 рази на тиждень. Тематичний план та структура занять представлені у таблиці 3.1.1.

Таблиця 3.1.1.

Тематичний план занять з арт-терапії

№	Структура заняття	Обладнання	Трива лість
1.	Вправа «Входження»	ручки, стікери, ватман	5хв.
	Вправа «Очікування»	фрактали, кольорові олівці	10хв.
	Вправа А.Копитіна «Фрактали»	листок А4, кольорові олівці	15хв.
	Вправа «Малюнок по колу»		30хв
2.	Вправа «Снігова куля»	ватман фарби, пензлики,	10хв.
	Вправа А.Кокоренко «Сніданок-обід-вечеря»	листок А4, стаканчик для води	30хв.
	Вправа «Малюнок на жатому папері»		20хв.
3.	Вправа «Хто керує»	кольорові олівці, листки А4,	30хв.
	Вправа «Стоп критик»	камера телефону	30хв.

4.	Вправа-розминка «Комплімент» Вправа «Погода» Вправа «Годинник зустрічей» Вправа О.Жаворонкової «Чому я краще за всіх»	картки з малюнками карти з годинником листок А4, ручка	10хв. 30хв. 10хв. 10хв.
5.	Вправа «Мій настрій» Вправа «Бар'єри» Вправа «Безлюдний острів»	ватман, ручки	5хв. 25хв. 30хв.
6.	Вправа «Емпатійні рухи» Вправа«Коло-трикутник-квадрат-спіраль» Вправа «Ритм»		10хв. 30хв. 20хв.
7.	Вправа «Вітання» Вправа «Корпоратив» Вправа «Спотворений малюнок»	картки ватман, фломастери	5хв. 30хв 25хв.
8.	Вправа «Долонька» Вправа «Інсталяція» Вправа А.Гаврилюк «Діалог масок»	листок А4, ручка ножиці, папір, скотч розмальовані маски з паперу	5хв. 15хв. 30 хв

Змістове наповнення програми подане у Додатку Г.

Отже, у результаті застосування корекційно-розвивальної програми очікується створення позитивних емоційних установок на довірливе спілкування, покращення взаєморозуміння співробітників, згуртування колективу, тобто покращення соціально-психологічного клімату в колективі.

Впровадження розробленої корекційної програми та оцінка її ефективності наведені у наступному пункті.

3.2. Апробація програми оптимізації рольової структури в колективі

Учасниками формувального експерименту стали співробітники колективу з низьким рівнем розвитку групової згуртованості, котрі приймають психологічну атмосферу колективу як нейтральну та недоброзичливу, а соціально-психологічний клімат – незадовільним.

Тривалість корекційно-розвивальної роботи розрахована на 8 занять по 60 хвилин кожне з періодичністю 2 рази на тиждень.

Після проведення формувального експерименту, було проведено контрольний зріз з метою виявлення оцінки ефективності впровадженої програми.

Мета даного етапу дослідження полягала в виявленні ефективності впровадженої психокорекційної програми оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі засобами арт-терапії.

Так було виявлено позитивну динаміку розвитку психологічної атмосфери колективу. Після відвідування корекційних занять кількість учасників, котрі сприймали атмосферу колективу як недоброзичливу з 40% знизилася до 30%; як нейтральну зменшилася з 45% до 35%; і відповідно показники доброзичливої психологічної атмосфери з 15% зросли до 35%.

В результаті проведеної нами психокорекційної роботи психологічна атмосфера колективу стала більш доброзичливою, що сприяло підвищенню продуктивності праці. Оскільки задоволення людей характером міжособистісних відносин та умовами праці значно впливають на стан соціально-психологічного клімату.

Також, під час повторного дослідження, було з'ясовано, що в учасників корекційної групи відбулися зрушення в інтеграції групи та її згуртованості у єдине ціле. У такому колективі панує атмосфера психологічної безпеки, доброзичливості та прийняття.

Графічне зображення отриманих результатів представлено на рисунку 3.2.1.

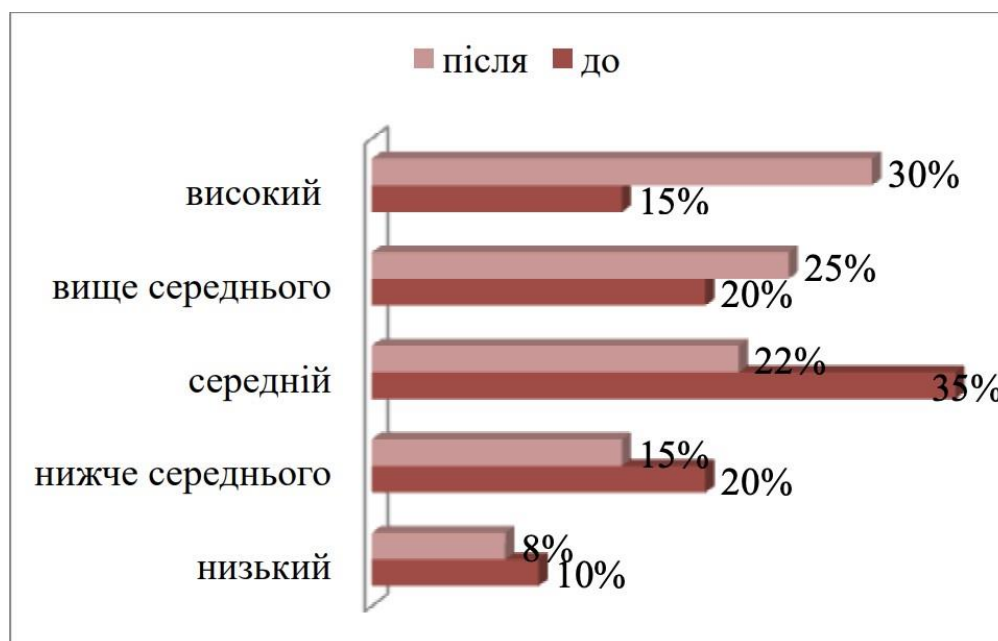

Рис.3.2.1. Кількісні показники рівнів групової згуртованості в колективі

Аналіз результатів показав позитивні зміни. Так, після відвідування корекційних занять кількість учасників з виявленим незадовільним соціально-психологічним кліматом з 35% зменшилася до 25%; з діагностованим задовільним – з 40% до 35%; а показники сприятливого клімату з 25% зросли до 40%.

Показники дають змогу зазначити той факт, що корекційна робота, мала великий вплив на соціально-психологічний клімат колективу. А саме поліпшилися показники сприятливого соціально-психологічного клімату, завдяки чому покращився процес взаємодії з колегами та їх ставлення до виконуваних обов’язків.

Графічне зображення отриманих результатів представлено на рисунку 3.2.2.

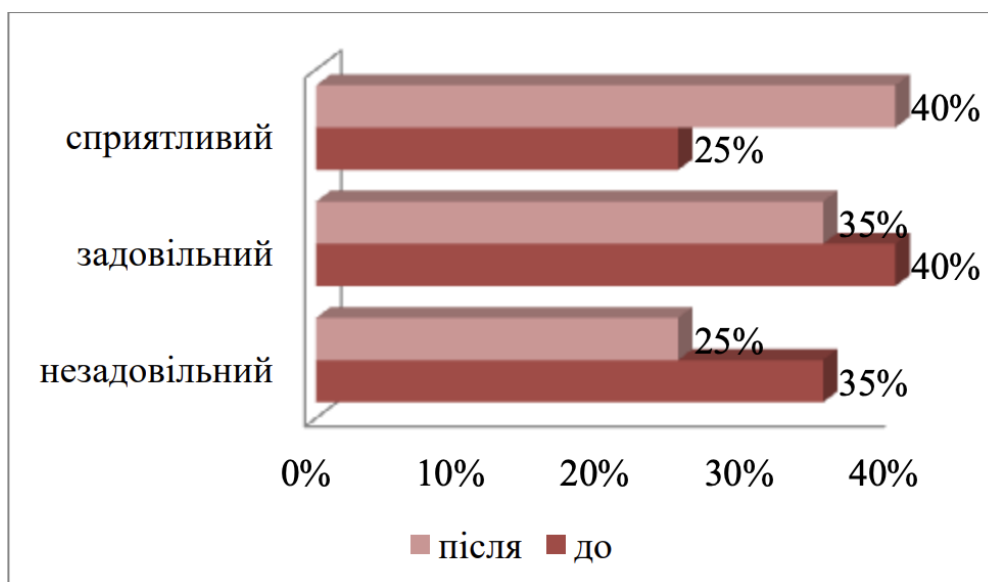

Рис.3.2.2. Кількісні показники визначення соціально-психологічного клімату в колективі

Аналіз показників вказує на те, що проведення психокорекційної програми значно сприяло покращенню психологічної атмосфери та соціально-психологічного клімату в колективі, а також сприяло підвищенню рівня групової згуртованості.

Загалом, при повторному виконанні завдань респонденти орієнтувалися швидше, ніж першого разу й отримали результати кращі за попередні.

Таким чином, дієвість запропонованої нами психокорекційної програми оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі підтверджується як результатами дослідження змін показників прояву виділених нами компонентів, так і загальними показниками розвитку даного феномену.

Висновки до третього розділу

Результати, отримані на формуальному етапі нашого дослідження дали можливість сформулювати висновки до третього розділу магістерської роботи.

1. В процесі пошукової діяльності було з'ясовано, той факт що арт-терапія розглядається в аспекті психокорекційного впливу мистецтва на

суб'єкт, що проявляється в реконструкції психотравмуючої ситуації особистості за допомогою творчої діяльності.

2. Психокорекційна програма оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі засобами арт-терапії визначила основний зміст проведення формувального експерименту.

3. Підтверджено ефективність впливу психокорекційної програми оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі засобами арт-терапії. Результати дослідження показали, той факт, що в колективі значно покращилася психологічна атмосфера та соціально-психологічний клімат, а також підвищився рівень групової згуртованості.

Аналіз результатів формувального експерименту дослідження дозволяє констатувати той факт, що показники отримані в результаті контрольного зрізу у корекційної групи, вказують на ефективність створення та впроваджені нами психокорекційної програми оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі засобами арт-терапії.

Для покращення показників соціально-психологічного клімату колективу та створення сильної корпоративної культури, що сприятиме перетворенню рутинних посадових обов'язків та професійних взаємин на приємні, більш насичені, гармонійні та цікаві нами було розроблено практичні рекомендації керівництву організації щодо покращення соціально-психологічного клімату колективу ТОВ ХЦНТУ "ІНФОКАД".

ВИСНОВКИ

Основні результати дослідження

Основні висновки:

Дослідження рольової структури в організації ТОВ ХЦНТУ “ІНФОКАД” розкрило важливі аспекти, що впливають на взаємодію та ефективність колективу.

Формальні ролі в організації були чітко визначені через обов'язки та функції, відповідальність, компетенції та навички.

Неформальні ролі виявили через неофіційність, виникнення конфліктів та підтримку соціального благополуччя, відіграючи значущу роль у внутрішній динаміці колективу.

Вплив рольової структури на ефективність:

Аналіз результатів свідчить про правильний розподіл обов'язків, оптимізацію комунікацій та мотивацію працівників.

Зафіксовано позитивні аспекти, такі як стабільність та прогнозованість, гнучкість управлінських процесів але також виявлено області, що вимагають уваги та вдосконалення.

Рекомендації для вдосконалення:

На основі отриманих даних рекомендується приділити увагу навчанню та розвитку, менторінгу та коучінгу.

Можливі напрями вдосконалення включають забезпечення можливостей для навчання та розвідку, а також впровадження програм менторингу для підтримки новачків.

Перспективи подальших досліджень:

Дослідження рольової структури в організації ТОВ ХЦНТУ “ІНФОКАД” відкриває перспективи для подальших досліджень у таких напрямках як вплив змін в рольовій структурі на ефективність, взаємодія формальних та неформальних ролей.

Заключні слова:

Дослідження рольової структури в організації ТОВ ХЦНТУ “ІНФОКАД” призводить до важливих висновків, які можуть стати основою для подальших дій та стратегій організації.

В цьому розділі надалися ключові висновки дослідження рольової структури в організації, що підсумовують отримані результати та вказують на можливі напрями подальших досліджень і вдосконалень.

Внесок у науку та практику

Внесок у науку:

Дослідження рольової структури в організації ТОВ ХЦНТУ “ІНФОКАД” вносить важливий внесок у науку, отримані результати можуть стати об'єктом подальших теоретичних досліджень у галузі організаційної поведінки та управління.

Внесок у практику:

Дослідження надає практичні рекомендації стосовно навчання, розвитку, менторінгу та коучінгу, які можуть бути використані для вдосконалення роботи. Організації можуть використовувати отримані результати для оптимізації рольової структури та поліпшення взаємодії в колективі.

Вплив на практику управління:

Висновки та рекомендації дослідження можуть мати вагомий вплив на практику управління в невеликих організаціях подібних за структурою та родом діяльності. Запропоновані стратегії та рішення можуть бути використані керівництвом для досягнення кращих результатів у взаємодії та ефективності колективу.

Перспективи подальшого застосування:

Результати дослідження можуть бути використані в подальших практичних застосуваннях.

Висновки щодо внеску:

В цілому, дослідження рольової структури в організації ТОВ ХЦНТУ “ІНФОКАД” робить важливий внесок як у науку, так і у практику управління, надаючи нові знання та інструменти для оптимізації колективних процесів.

Цей розділ підкреслює значущість дослідження та його внесок у розвиток науки та практики управління в контексті рольової структури в організації.

Рекомендації для подальших досліджень

Розвиток теми:

Одним із напрямків подальших досліджень може бути глибше вивчення впливу змін в рольовій структурі на ефективність, взаємодію формальних та неформальних ролей, що дозволяє розкрити нові аспекти та закономірності.

Дослідження впливу змін:

Важливо дослідити, як зміни в організаційній структурі або стратегії впливають на рольову структуру та ефективність колективу.

Спільні дослідження:

Можливо провести спільне дослідження з схожими підприємствами, щоб вивчити взаємодію різних факторів на організаційному рівні.

Поглиблення в різних галузях:

Рекомендується розширити область дослідження на інші галузі чи організації для отримання більш широкого розуміння рольової структури.

Аналіз впливу культури:

Вивчення взаємодії рольової структури та організаційної культури може стати додатковим аспектом для подальших досліджень.

Аналіз впливу віддаленої роботи:

Оцінка впливу віддаленої роботи на рольову структуру та комунікацію в організації може стати актуальним напрямком подальших досліджень.

Соціокультурний аспект:

Вивчення соціокультурних особливостей може допомогти краще розуміти формування та функціонування рольової структури в різних контекстах.

Взаємодія формальних та неформальних ролей:

Дослідження взаємодії та впливу формальних та неформальних ролей на ефективність організації може стати основою для подальших розробок.

Міжнародний аспект:

Рекомендується розглядати рольову структуру в міжнародному контексті, зокрема в компаніях з різними культурними та національними особливостями.

Ці рекомендації визначають потенційні напрямки подальших досліджень рольової структури в організаціях та створюють основу для розширення наукового знання у цій області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Книги:

1. Берн, Е. Транзакційний аналіз. - К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2018.
2. Юнг, К. Типи психологічної конституції. Київ: Видавництво "Клуб Сімейного Дозвілля". 2021
3. Адлер, А. Інтерпретація в термінах суспільства. Київ: Видавництво "Центр учбової літератури". 2023
4. Олпорт, М. Діагностика групової динаміки. 2019
5. Дарендофф, М. Новий захід: Історія, політика, культура. Київ: Видавництво "Центр учбової літератури". 2019
6. Сорокін, П. Сучасні соціологічні теорії. Київ: Видавництво "Центр учбової літератури". 2022
7. Белбін, М. Командні ролі та команди. Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2021.
8. Роббінс С. Персонал. Управління персоналом. К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2019.
9. Бельбін, М. (2022). "Командні ролі. Що ви робите, коли ви працюєте в групі?" Київ: Видавництво "Клуб Сімейного Дозвілля".
10. Роббінс, С.П., і Култер, М. (2020). "Основи управління". Київ: Видавництво "Центр учбової літератури".

Наукові статті:

1. Блейк Р., Мутон Дж. П'ять форм конфлікту в організації // Harvard Business Review. 2019. № 4.
2. Хаспіл П., Шалон Ф. Рольові конфлікти в організації // Journal of Applied Psychology. 2019. Т. 104, № 2.
3. Мінцберг, Г. (1980). "Structure in Fives: Designing Effective Organizations." Management Science, 26(3), 322-341.
4. Каценбаум, Я. (2022). "Основи менеджменту організації." Вісник Харківського національного університету, 529, 25-28.

Академічні джерела:

1. Ліндзі К., Петерсон Д. Організаційна культура та рольова структура: взаємодія та вплив на ефективність // Journal of Organizational Behavior. 2020. Т. 41, № 5.
2. Салліван С., Уайт Л. Дослідження формальних та неформальних ролей в командних структурах // Academy of Management Journal. 2018. Т. 61, № 3.

Інтернет-ресурси:

1. Тест Белбина «Командные роли». URL: <https://testograd.com/test/test-belbina-komandnye-rolj/>
2. Департамент праці та соціального захисту населення. (2023). "Трудове законодавство України."
3. Harvard Business Review. (2022). "The Importance of Role Clarity in Teamwork."

Законодавчі акти:

1. Закон України "Про працю" від 10 грудня 2020 року № 2783-VIII.

Аналітичні звіти:

1. McKinsey & Company. (2021). "Building a Team Culture: Improving Performance and Communication."
2. Deloitte. (2020). "The Future of Work: HR Strategy for the New Reality."